

Tunnettuuden illuusiot

Blogitekstien *se*-demonstratiivipronomini määräisten
NP:iden tarkenteena

Emma Toivonen

Pro gradu -tutkielma

Turun yliopisto

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Humanistinen tiedekunta

Kieliasiantuntijuuden tutkinto-ohjelma, suomen kieli

Maaliskuu 2023

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Kieli- ja käännöstieteiden laitos / Humanistinen tiedekunta

EMMA, TOIVONEN: *Tunnettuuden illuusiot*. Blogitekstien *se*-demonstratiivipronomini määräisten NP:iden tarkenteena.

Pro gradu -tutkielma, 59 s.

Kieliasiantuntijuuden tutkinto-ohjelma, suomen kieli

Maaliskuu 2023

Tässä tutkielmassa tarkastellaan *se*-demonstratiivipronominin käyttöä NP:n tarkenteena. Tarkoituksena on selvittää, esiintyykö *se*-pronominin tutkielman aineistossa määräisenä artikkelina. Lisäksi tavoitteena on tarkastella *se*-pronominin käyttöä sellaisissa aineiston tapausesimerkeissä, joissa sen tehtävä ei ole toimia määräisyyden merkitsijänä.

Demonstratiivipronomineja käytetään anaforis-deiktisissä tehtävissä. Niillä viitataan tarkoitteisiin ja ne voivat olla syntaktisesti itsenäisiä tai toimia NP:n tarkenteena. Demonstratiivipronominien roolista määräisyyden ilmaisemisessa on käyty fennistiikassa paljon keskustelua, eikä täyttä yksimielisyyttä aiheen tiimoilta ole saavutettu.

Tutkielman aineisto koostuu blogiteksteistä, jotka on kirjoitettu vuosien 2018 ja 2021 välillä. Aineisto koostuu 110:stä tapausesimerkistä, jotka on luokiteltu referentin tunnistettavuuden mukaan kolmeen luokkaan. Näiden kolmen kategorian tyypillisimpiä tapauksia analysoidaan kvalitatiivisesti. Tutkielma on laadullinen aineistopohjainen kielentutkimus. Blogien kielenkäyttö on vapaamuotoisuudestaan johtuen lähempänä puhekieltä kuin asiatyylisiä yleiskieltä, joten ne tarjoavat hedelmällisen aineiston *se*-pronominin tarkastelulle.

Tutkimustuloksista käy ilmi, että *se*-pronominin käyttö on monisyistä. Sitä hyödynnetään tarkenteen paikantamisessa sekä myös määräisyyden merkitsemisessä. Yhtäältä sen frekventtiä käyttöä voidaan perustella englannin kielen vahvalla vaikutuksella, mutta keskeisin tutkimuksen tuloksista on *se*-pronominin käytölle löytynyt sosiolingvistinen syy. Pronominin käytön taustalla vaikuttaa puhujan tai kirjoittajan tarkoitus luoda yhteistä sosiaalista pohjaa: sen käytöllä pyritään lähettämään implisiittinen 'tiedät kyllä, mitä tarkoitan' -tyylinen viesti. Tutkimuksen tuloksena on, että *se*-pronominin käyttöä voidaan perustella sosiosentrisyydellä sekä halulla luoda yhteistä intersubjektiivista pohjaa.

Koska aiheesta ei ole tehty aiempaa tutkimusta, ovat mahdollisuudet jatkotutkimuksille moninaiset. Tulevaisuudessa tutkimuksen aineistona voisi olla laajempi puhutusta kielestä koostuva aineisto. Tutkimusta voisi tehdä sosiolingvistikista lähtökohdista ja ottaa kohteeksi esimerkiksi sosioekonomisen taustan, sukupuolen tai iän vaikutuksen *se*-tarkenteen käyttöön.

Asiasanat: *demonstratiivipronomini, määräisyys, sosiolingvistiikka*

Sisällysluettelo

1	JOHDANTO	5
	<i>1.1 Aiempi tutkimus</i>	7
	<i>1.2 Tutkielman aineisto</i>	9
2	TEOREETTINEN VIITEKEHYS JA KESKEISET KÄSITTEET	11
	<i>2.1 Demonstratiivipronominit suomen kielessä</i>	11
	<i>2.2 Anafora ja deiksis</i>	12
	<i>2.3 Tunnettuus ja tunnistettavuus</i>	15
	<i>2.4 Määräisyys ja suomen se</i>	18
	<i>2.5 Lauryn jaotteluperuste</i>	22
	<i>2.6 Kielen ja empatian suhde</i>	26
3	LAADULLINEN TUTKIMUS JA SISÄLLÖNANALYYSI	28
4	AINEISTON SE-NP:T JA MÄÄRÄISYYS	31
	<i>4.1 Tunnettuus aiemman maininnan perusteella</i>	31
	<i>4.2 Tunnettuus jaetun taustan perusteella</i>	36
	<i>4.3 Geneeriset pseudotunnettuus -tapaukset</i>	42
	<i>4.4 Kielen, vuorovaikutuksen ja empatian rooli se-NP:n yhteydessä</i>	45
	<i>4.5 Kokoavasti se-tarkenteen käytöstä</i>	48
5	YHTEENVETO	53
	LÄHTEET	56
	<i>Aineslähteet</i>	56
	<i>Muut lähteet</i>	57

1 Johdanto

Fennistiikassa on tarkasteltu laajalti demonstratiivipronomineja, ja vuosien aikana on käyty runsaasti keskustelua mahdollisen määräisen artikkelin kehitymisestä suomen kieleen. *Se*-pronomini on ollut yleisin ehdotus määräiseksi artikkeliksi, ja esimerkiksi Ritva Laury (1997) on väitöskirjassaan esittänyt kyseisen pronominin olevan tietyissä käyttöyhteyksissään suomen kielessä jo pitkälle kieliopillistunut artikkeli. Tämän tutkielman tarkoituksena onkin tarkastella *se*-pronominin käyttöä blogiteksteissä.

Olen kiinnittänyt huomiota *se*-pronominin runsaaseen käyttöön NP:n tarkenteena radion, TV:n ja sosiaaliseen median kielessä sekä ylipäättään laajalti puhekielessä ja toisinaan myös sanomalehtiutisissa. Aiheesta on kirjoittanut vuonna 2011 Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen blogiin myös kirjallisuudentutkija Lasse Koskela:

Sairauden vuoksi olen viikon päivät makoillut ja kuunnellut paljon radiota. Korvaan on tarttunut pronomineja, jotka alkavat muistuttaa artikkelia. --. Eniten pronomineja artikkelien tapaan käytettynä kuulee televisiossa: Ja nyt otetaan oikein rennosti **siellä kotisohvalla**, otetaan **se puhelin** ja soitetaan **sillä puhelimella** ja äänestetään **sitä omaa suosikkia**. (Koskela 2011.)

Oma käsitykseni on ollut se, että *se*-demonstratiivipronominia käytetään ajoittain täyttämään määräisen artikkelin tehtävää, mutta toisinaan *se* nähdäkseni toimii vain pelkkänä täytesanana ja tyylikeinona. Koska ilmiö liittyy vahvasti sekä puhekieleen että kirjoitettuun vapaamuotoiseen kieleen, olen valinnut tutkielmani aineistoksi kahden eri sosiaalisen median vaikuttajan blogikirjoituksia.

Vaikka suomen kielen mahdollisesta määräisestä artikkelista on käyty kielitieteilijöiden (esim. Laury 1997; Larjavaara 1985, 2001; Priiki 2017) keskuudessa keskustelua jo vuosia, jonkinlaiseen yksimielisyyteen on päästy vain siitä, että tietyissä tapauksissa pronominien käyttö on artikkelimaista. Tätä havainnollistaneen hyvin seuraava esimerkki aineistostani:

Olin Elisan kamppiksessa myös viime vuonna mukana, jossa muistuteltiin nettikiusaamisesta ja kuinka **ne sanat** oikeasti sattuvat, nyt minua pyydettiin jälleen mukaan ja aiheena paineet niin ulkonäköön kuin elämään liittyen, joita kohdataan sosiaalisessamediassa. Niin minä kun varmasti moni muukin unohtaa välillä kuinka me ei nähdä kuvien ja videoiden takaa koko totuttaa, kuvat on aina kuvia, myös niissä olevilla henkilöillä on **se normaali arki** ja varmasti normaalit huolet ja paineet, kuten myös mulla. Vaikka itsekin storyn puolella varsinkin haluan näyttää arkisempaa menoa ja naamaa ilman meikkiä ja huonoja päiviä, on sekin vain murto-osa kaikesta. Meidän vaan pitää muistaa ettei tavoitteita ja ulkonäköpaineita saa

laittaa muiden kuvien varaan, ei **se elämä** ole niin hienoa ja kaunista kun kaikki antaa ymmärtää. (Rossi, 2019.)

Arvioni on, että suomen kielessä on *artikkelimaisuutta*, mutta ei varsinaista artikkelia. Tutkielmassani pyrinkin tarkastelemaan *se*-pronominin käyttöä NP:n tarkenteena. Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

1. Esiintyykö *se*-pronomini tutkielman aineistossa määräisenä artikkelina ja onko näissä tapauksissa NP:n referentti tunnettu?
2. Jos NP:n referentti ei ole tunnettu, mikä on *se*-tarkenteen rooli?

Aihe on relevantti paitsi henkilökohtaisen kiinnostuksen vuoksi myös siksi, että kielen muutoksen ja kehittymisen tutkiminen ja tarkastelu on aina perusteltua. Kuten Laury väitöskirjassaan on tuonut esille, on *se*-pronominin käyttö sadan vuoden aikana muuttunut, ja on siten erilaista nykyään kuin esimerkiksi 1800-luvulla (Laury 1997, 263). Koska määräinen artikkeli kehittyy kielissä usein juuri demonstratiivipronomineista, on niiden tutkimus ja tarkastelu oleellista (Laury 1997, 252). Määräisen artikkelin kriteereitä käsittelen tarkemmin luvussa 2.4.

Aiheeseen perehtyminen monipuolistaa ymmärrystä nykysuomen käytöstä sekä auttaa mahdollisesti käsittämään syitä muutosten taustalla. Omaan – varmasti osittain subjektiiviseen – kokemukseeni perustuvan näkemyksen mukaan on perusteltua sanoa, että *se*-pronominin käyttö on runsasta ja laajempaa kuin ennen, kuten Laurykin (1997, 263) on todennut. *Se*-pronominia esiintyy nykyisin runsaissa määrin toimittamassa niin määräisyyden ilmaisimen kuin vuorovaikutuksellisen elementin virkaa. Vaikuttaisi siltä, että nämä tehtävät voivat olla myös päällekkäisiä, sillä *se*-pronomini voi samanaikaisesti ilmaista määräisyyttä ja olla oleellinen myös vuorovaikutuksen kannalta.

Olen luokitellut tutkielmani aineiston kolmeen eri kategoriaan sen perusteella, minkä tekijän kautta tunnettuus niissä muodostuu. Näitä ovat ensinnäkin tunnettuus aiemman maininnan perusteella, jossa tunnettuus sananmukaisesti mahdollistuu aiemman maininnan kautta. Toinen kategoria on jaetun taustan kategoria, jossa referentti on tunnettu kuulijan ja puhujan yhteisen tietopiirin perusteella. Kolmas kategoria pitää sisällään aineiston tapaukset, joissa referentti ei ole tunnettu kummankaan edellä mainitun seikan perusteella. Suurin painoarvo on tutkielmani kolmannessa kategoriassa. Näille tapauksille on yhteistä *se*, että niissä referentin ensimmäisessä maininnassa käytetään määräistä NP:tä, mistä huolimatta referentti ei ole tunnettu. Tapauksissa siis kirjoittaja luo määräisellä muodolla eräänlaisen illuusion referentin tunnettuudesta, vaikka tosiasiallisesti tarkoitteen tunnistaminen ei ole mahdollista.

Hypoteesini on se, että aineistossa esiintyy *se*-pronominin artikkelimaista käyttöä. Joissain tarkastelemani aineiston tapauksissa *se*-demonstratiivin käyttö on artikkelimaista, mutta NP:n tarkoite ei tästä huolimatta ole tunnettu. Joissain tapauksissa *se*-pronominilla ei ole määräisyyden osoittamisessa minkäänlaista roolia, vaan se toimii eräänlaisena täytesanana tai tietylle diskurssille ominaisena tyylipiirteenä. Pyrin tarkastelemaan tätä ilmiötä ja esittämään sille syitä ja tulkintoja.

1.1 Aiempi tutkimus

Suomen kielessä on kolme demonstratiivipronominia monikkomuotoineen: *tämä*, *tuo* ja *se*. Ne muodostavat demonstratiivisysteemin ytimen, minkä lisäksi systeemiin kuuluu muitakin osia (*täällä*, *tuolla*, *siellä* tai *näin*, *noin*, *niin*). (Larjavaara 1986, 305.) Koska *tämä*, *tuo* ja *se* muodostavat demonstratiivien ytimen, ovat niiden tehtävät toisiinsa sidoksissa.

Suomen kielen pronomineja on tutkittu sangen laajalti. Petraeus (1649) ja Martinius (1689) tekivät ensimmäisiä pronominikuvauksia jo 1600-luvulla (Laury 1997, 53). Nykyisen kaltainen jako persoona- ja demonstratiivipronomeneihin muotoutui 1800-luvulla (Strahlmann 1810, von Becker 1824, Renvall 1840) ja sittemmin pronomineja on tutkittu lisää lähtien E.N. Setälästä ja päättyen muun muassa Ritva Lauryn sekä Katri Priikin väitöskirjoihin. (Priiki 2017, 10.)

Demonstratiivipronomineja on tarkasteltu tuoreemmissa tutkimuksissa myös vuorovaikutusnäkökulmasta. Priikin (2017) mukaan Terho Itkonen (1966, 1979) oli ensimmäinen, joka toi esille, että demonstratiivipronomeihin vuorovaikutustilanteessa voivat vaikuttaa puhujan ja kuulijan roolit. Itkonen esitti ajatuksen huomiopiireistä, joissa *tämä*-pronominin referentti on puhujan huomiopiirissä ja *se*-pronominin referentti on kuulijan huomiopiirissä. *Tuo*-pronomini sitä vastoin kuuluu niin kuulijan kuin puhujan huomiopiiriin. (Priiki 2017, 10.) Matti Larjavaara puolestaan on vienyt teoriaa pidemmälle ja esittänyt, ettei pronomien käyttöä voi täysin selittää huomiopiirien avulla (Larjavaara 1985, 18).

Määräisyyden ilmaisemista demonstratiivipronominin avulla ja *se*-pronominin mahdollista asemaa määräisenä artikkelina on käsitelty tutkimuksissa runsaasti. Maria Vilkuna (1992) on käsitellyt teoksessaan suomen kielen määräisyyden sekä tunnettuuden ilmaisemista aineistonaan suomenkieliset tekstit. Vilkunan mukaan suomen demonstratiivit eivät ole siirtyneet artikkelin tehtäviin. (Vilkuna 1992, 25.) Tätä vastoin Ritva Laury (1997, 250) esittää väitöskirjassaan, että suomen *se*-pronomini on puhekielessä jo pitkälle kieliopillistunut artikkeli.

Lauryn (1997) aineisto koostuu kahdesta eri osasta, keskustelukorpuksesta sekä narratiivisesta korpuksesta. Keskustelukorpus on kokonaan nauhoitettu, siinä missä narratiivisessa korpuksessa varhaisin osa aineistoista on kirjallisessa muodossa. Narratiivinen korpus koostuu noin sadan vuoden ajalta tallennetuista narratiiveista, joista vanhin on 1880-luvulta ja uusin vuodelta 1992. Varhaisin osa aineistoa on tallennettu puhehetkellä kirjalliseen muotoon. Tämä ei ole täysin ongelmatonta, sillä tapa, jolla transkriptio tehtiin 1800-luvulla, on erilainen kuin aineiston tuorempien esimerkkien kohdalla. On siten selvää, että koska aineiston varhaisimpia osia ei ole olemassa audiomuodossa, ei transkriptioiden luotettavuutta ja tarkkuutta voida täysin todentaa. Laury kuitenkin huomauttaa, että transkriptioiden tekijät olivat aikanaan oletettavasti harjaantuneita ja tottuneita puhutun kielen transkriptioiden tekijöitä. Lisäksi tuon aikaisissa transkriptioissa on muun muassa vaikuttava määrä foneettisia yksityiskohtia. Kaiken kaikkiaan ei ole täysin varmaa, minkä verran aineiston varhaisimpia osia on muokattu. Aineisto kuitenkin sisältää Lauryn tutkimuksen kannalta oleellisia asioita, kuten *se*-pronominin käyttöä determinanttina. Lauryn käyttämä aineisto ei ole täysin vertailukelpoista keskenään, mutta koska eri historiallisilta ajanjaksoilta aineiston löytäminen on haastavaa, on tutkimusta tehtävä sillä aineistolla, mitä saatavissa on. (Laury 1997, 5–12.)

Lauryn mukaan *se*-pronominia käytettiin 1890-luvulla anaforisesti määrittäjänä substantiivilausekkeissa, joiden referentit oli mainittu aikaisemmin ja joilla oli keskustelussa keskeinen rooli. *Se*-sanana käyttö yleisty 1970–1990-luvuilla sittemmin sellaiseksi, että sitä hyödynnettiin yleisenä tunnettuuden merkitsijänä riippumatta siitä, oliko tarkoitetta mainittu keskustelussa aiemmin. Lauryn mukaan *se*-demonstratiivipronominia käytettiin jo väitöskirjan kirjoittamishetkellä (1990-luvun lopussa) frekventimmin kuin 1800-luvulla. Hänen väitöskirjansa tarkastelee demonstratiivipronomineja vuorovaikutukselliselta kannalta. (Laury 1997, 265.)

Päivi Juvonen (2000) on myös tarkastellut suomen kielen mahdollista artikkelia, mutta Vilkunaa (1992) mukailleen ei suomessa hänen mukaansa ole vielä havaittavissa määräistä artikkelia. Kuitenkin kehitys *se*- ja *tämä*-pronominien suhteen viittaa siihen, että pronomineista jompikumpi olisi muotoutumassa määräiseksi artikkeliksi. (Juvonen 2000, 196.) Marja Etelämäki (2006) on myös tutkinut aihetta väitöskirjassaan keskittyen etenkin *tämä*-pronominiin, mutta myös *se*- ja *tu*-pronomeihin. Hänen mukaansa suomen kielessä ei ole määräistä artikkelia, mutta *se*-pronomini implikoi tarkoitteen riittävää tunnettuutta ja voi toimia tilanteista määräisyyttä osoittavana artikkelina. (Etelämäki 2006, 117.)

Katri Priiki (2017) on tutkinut väitöskirjassaan laajalti demonstratiivipronominien käyttöä Kaakkois-Satakunnan nykypuhekielessä. Tutkimuksessaan hän tarkastelee *se*-, *tää*- ja *toi*-pronominien käyttöä henkilöviittauksien yhteydessä. Priikin mukaan pronomien käytössä on eroja, sillä *se*-pronomini esiintyy tutkimustuloksissa anaforisena yleispronominina tai *hän*-pronominin ohella subjektina, kun

taas *tää*- ja *toi*-pronomineja käytetään usein ensimmäinnoissa sekä eteenpäin lohkeavan konstruktion osina. (Priiki 2017, 16–17.)

1.2 Tutkielman aineisto

Tutkielman aineisto koostuu blogiteksteistä vuodesta 2018 vuoteen 2021. Aineistoon on kerätty kummastakin blogista 55 virkettä, joissa esiintyy *se*-demonstratiivipronomini NP:n tarkenteena. Olen poiminut aineistosta lauseet, joissa pronomini esiintyy tarkenteena ja ottanut mukaan myös edeltävän lauseen tai virkkeen. Näin olen menetellyt siksi, että pronominin tulkinnassa konteksti näyttölee oleellista roolia.

Koska blogien kielenkäyttö on lähempänä puhekieltä kuin tiukan asiatyylistä ja normitettua yleiskieltä, ovat ne hedelmällinen tutkimuksen kohde. Aineistossa on samankaltaisia tapauksia kuin Ritva Lauryn (1997) väitöskirjassa, minkä vuoksi Lauryn väitöskirjassa käyttämän tyypittelyn hyödyntäminen on perusteltua myös tässä tutkielmassa.

Aineisto on koottu kahdesta eri blogista, jotka ovat *Uino* sekä *Mutsis on*. Blogitekstien kirjoittajat ovat nuoria naisia, ja aihepiireiltään tekstit käsittelevät pukeutumista, muotia, äitiyttä sekä matkustelua. Blogit vaihtelevat hieman tyyleiltään ja kirjoitustavaltaan. Kielellisesti eroa on oikeinkirjoituksessa sekä puhekielisyyden määrässä. Kumpikaan blogeista ei kuitenkaan ole täysin yleiskielen normien mukainen tai tiukan asiatyylinen. Blogeista käytän selvyuden vuoksi tutkielmassa lyhenteitä *U* (*Uino*) sekä *MO* (*Mutsis on*).

Mutsis on -blogin kohdalla aineslähdeluettelo on vaillinainen, sillä blogin pitäjä poisti alkuperäistekstit blogistaan kesken tutkimusprosessin. Tämän vuoksi lähdeluetteloon on merkitty jokaisen blogitekstin kohdalle sen URL-osoite sellaisena kuin se aineistoa kerätessä oli. Poikkeuksena tästä on MO6-esimerkin *ÄRSYTTÄVÄT PIIRTEET* -blogiteksti, josta alkuperäistä URL-osoitetta ei ollut enää saatavilla. Jokaisen aineslähteen kohdalle on merkitty päivämäärä, jolloin tekstiin on viitattu.

Odotusten mukaisesti suurimman ryhmän muodostivat sellaiset NP:t, joiden referentti oli tunnistettavissa aiemman maininnan perusteella. Näitä tapauksia oli aineistoni kaikista tapauksista yhteensä 86 kappaletta. Tämän kategorian tapausesimerkeissä jokaisen *se*-NP:n referentti oli tunnettu.

Jaetun taustan kategoriassa referentin tunnistaminen on mahdollista, sillä se kuuluu sekä puhujan että kuulijan (tai tämän tutkielman tapauksessa kirjoittajan ja lukijan) yhteiseen tietopiiriin. Sellaiset määräiset NP:t, joiden referentti oli tunnistettavissa jaetun taustan perusteella, muodostivat pienimmän kategorian. Tähän kategoriaan luokittelin yhteensä 11 tapausta.

Pseudotunnettuus-kategoriaan luokittelin yhteensä 13 tapausta. Tässä kategoriassa NP esitetään määräisessä muodossa, vaikka referentti ei ole tunnistettavissa aiemman maininnan tai jaetun taustan perusteella. Näissä tapauksissa kirjoittaja luo illuusion jaetusta taustasta.

Rajanveto kaikkien aineiston tapausten kesken ei ollut täysin selvää, mikä vaikuttaa osaltaan myös tapausten luokitteluun. Tarkoitus on kuitenkin analysoida aineistoa kvalitatiivisesti eikä kvantitatiivisesti, jolloin pääpaino ei ole tarkoissa lukumäärissä, vaan tarkasteltavassa ilmiössä.

2 Teoreettinen viitekehys ja keskeiset käsitteet

2.1 Demonstratiivipronominit suomen kielessä

Pronominit kuuluvat *pro-sanojen* luokkaan, joka on yhteisnimitys pronomineille ja muille pronominin kaltaisille sanoille. Pronominien lisäksi luokkaan kuuluvat proadjektiivit sekä proadverbit (Alho & Kauppinen 2008, 63). Demonstratiivipronominit ovat pronominien luokka, johon kuuluvat pronominit *tämä, tuo, se, nämä, nuo, ne*. Niitä käytetään viittaamaan tarkoitteisiin, jotka ovat puhetilanteessa havaittavia tai tekstissä mainittuja tai muuten kuulijan tunnistettavissa. Ne voivat olla syntaktisesti itsenäisiä eli ilman pääsanaa. Lisäksi ne voivat toimia substantiivilausekkeen eli NP:n määritteinä. (Alho & Kauppinen 2008, 66.) Demonstratiivipronomineilla on anaforisdeiktisiä ominaisuuksia, mikä tarkoittaa sitä, että ne viittaavat puhetilanteessa tai tekstissä mainittuihin tai havaittaviin tarkoitteisiin (VISK, määritelmät).

Etelämäen (2006) mukaan demonstratiivien funktio on antaa tietoa siitä, onko relevanttia tunnistaa referentti, johon viitataan. Demonstratiivipronomini siis kertoo, onko tarkoitteen tunnistaminen kontekstissa keskeistä, eli onko se avoin uusille määrittelyille vai onko se meneillään olevan keskustelun kannalta tarpeeksi tunnettu. Pronomineja *tämä* ja *tuo* käytetään ilmaisemaan tarkoitteen olevan yhä tarkastelun alaisena, kun taas *se*-pronomini ilmaisee tarkoitteen olevan jo riittävän tunnettu; kuulija tietää siitä jo tarpeeksi. (Etelämäki 2006, 96–98.)

Etelämäen (2006) mukaan demonstratiivipronominit ovat ikään kuin referentiaalisia indeksejä. Ne välittävät tietoa kontekstipiirteistä eli toimivat indekseinä, jotka jäsentävät kontekstia. Tämän lisäksi ne ovat kielellisiä ilmauksia, joilla on tarkoite. Demonstratiivipronominit ohjeistavat kuulijaa sen suhteen, mistä tarkoite löytyy: *se*-pronominin tarkoite löytyy edellä sanotusta ja *tämä*-pronominin tarkoite löytyy käsillä olevasta puheenvuorosta. Puhujalla on *tämä*-pronominin tarkoitteesta enemmän tietoa johtuen siitä, että hän hallitsee omaa vuoroaan. (Etelämäki 2006, 14, 98–99, 154.)

Laury (1997, 58–59) puolestaan esittää tutkimuksessaan ajatuksen, jonka mukaan demonstratiivipronominien merkitys ei perustu konkreettiseen fyysiseen läheisyyteen (*proximity*), vaan ennemminkin niitä käytetään keskustelussa dynaamisesti ilmaisemaan puhujien orientaatiota ja asennetta tarkoitteita kohtaan. Puhujat eivät käytä demonstratiiveja ilmaistakseen referenttien konkreettista tai psykologista sijaintia. Sen sijaan puhujat käyttävät demonstratiiveja aktiivisesti ”laittaakseen asiat paikoilleen”. Demonstratiiveja käytetään siis keskustelussa luomaan ja muodostamaan paikkaa ja perspektiiviä dynaamisesti. Sen sijaan, että referentit vain ilmaisisivat

(*express*) kontekstia, ne myös rakentavat sitä. Demonstratiivien merkityksiä ei tulisi siis tarkastella mutkattomina kuvauksina asiainiloista, vaan ennemmin luovina esityksinä siitä, miten jokin tietty laji (*sort*) ymmärretään. (Laury 1997, 58–59.)

Larjavaara (1985) on kuvaillut suomen demonstratiiveja jakautuneena kahteen tilanteeseen päätyyppiin: jakautumattomaan ja jakautuneeseen. Jakautumattomassa tilanteessa henkilöillä on lähipiiri, johon molemmat viittaavat samoilla ehdoilla käyttäen *tämä*-ilmauksia. Henkilöiden välillä ei ole vastakohtaa. Jakautuneessa tilanteessa taas molemmilla henkilöillä on oma lähipiiri, joihin toinen henkilö ei voi viitata käyttäen samaa demonstratiivia kuin silloin, kun viittaa omaan lähipiiriinsä. Tilanne voi myös muuttua melko nopeastikin viittauskohteen mukaan: *Pysytellään vain täällä, mutta istu sinä siinä, minä istun tässä*. Toinen jakoperiaate pohjautuu siihen, että tarkoite voi jo olla kuulijan tietoisuudessa, kun puhuja käyttää tarkoitteesta deiktistä demonstratiivi-ilmausta. Tuolloin tarkoite voi olla kuulijalle joko uusi tai vanha. (Larjavaara 1985, 20–21.)

Lauryn (1997) mukaan *se*-demonstratiivia käyttäessään puhuja asettaa referentin vastaanottajan lähipiiriin. Siten *se* määrittää vastaanottajan lähipiiriä ja vastaa myös kuulijan *täällä*-näkökulmaa. Tämä ei ole spatiaalinen käsite, sillä *täällä*-ilmauksella voidaan yhdessä hetkessä tarkoittaa esimerkiksi maata (verratessa koko muuhun universumiin) ja toisessa hetkessä taas esimerkiksi jotain tiettyä tekstikohtaa, jota puhuja tarkastelee. Siten lähipiirit eivät merkitse näkymättömiä rajaviivoja, jotka määrittävät keskusteluun osallistuvien henkilöiden tiloja.

Lauryn (1997) mukaan demonstratiiveja taas käytetään ilmaisemaan sosiaalista ja kognitiivista saavutettavuutta, ei konkreettista tai kirjaimellista saavutettavuutta tai luoksepäisyä. (Laury 1997, 59.) Laury ei tarkastele puhetilanteen lähipiirejä etukäteen määriteltynä, vaan luonnehtii niiden muotoutuneen demonstratiivien käytön pohjalta, minkä lisäksi niitä muokataan vuorovaikutuksen kautta (Laury 1997, 60).

2.2 Anafora ja deiksis

NP:n tehtävä on viittaaminen, eli lausekeen päätehtävä on referentiaalisuus. NP siis viittaa johonkin todellisen tai kuvitellun maailman entiteettiin. Kohde, johon NP viittaa, on NP:n tarkoite. (ISK § 1406.) Kun NP esiintyy keskustelussa, ei sitä välttämättä mainita uudestaan, vaan sen sijaan voidaan hyödyntää anaforisia kielenaineita, kun viitataan NP:n tarkoitteeseen (ISK § 1405). Vanhastaan on puhuttu *anaforisen elementin korrelaatista*, kun tarkoite on ensimmäistä kertaa noussut tekstissä esille. Korrelaatin selkeä paikannettavuus edeltävässä tekstissä ei kuitenkaan ole anaforisen

elementin edellytys. Ennemmin voidaan ajatella pronominin esiintymisen käynnistävän kuulijassa hakuprosessin, jonka oletuksena on, että tarkoite on jollain tavalla tunnistettavissa tai pääteltävissä asiayhteydestä. (ISK § 1427.) Tarkoitteen tulkinta mahdollistuu kontekstin *tulkintapohjan* avulla; tarkoitetta edeltävän tekstin kautta avautuu referentiaalinen tila, jonka kautta pronominin tulkinta mahdollistuu. (ISK § 1405.) Pronominin merkitys määräytyy siis kontekstin kautta.

Deiktisiä kielenaineiksia hyödynnetään silloin, kun mainitaan tilanteessa läsnä oleva tai muuten ilmeinen tarkoite. Deiktiset ainekset ovat leksikaalisia ja kieliopillisia elementtejä ja liittävät ilmauksen kontekstiinsa sekä aikapaikkaisiin kehyksiinsä. Persoonapäätteet sekä tempus, jonka avulla puhehetki suhteutetaan kerrottavana olevaan tapahtuma-aikaan, ovat verbiin liittyviä deiktisiä keinoja. Persoon- sekä demonstratiivipronominit ovat sitä vastoin nominaalisia deiktisiä aineksia, ja pronominit ovatkin yksi keskeisimmistä tavoista osoittaa keskustelun aiheena oleva tarkoite tunnetuksi. Sekä persoonapronominit että demonstratiivipronominit voiva muodostaa NP:n yksin, minkä lisäksi demonstratiivipronominit voivat toimia myös NP:ssä tarkenteina. (ISK § 1405, § 1423.)

Anafora on taaksepäin viittaava pronomini tai muu samankaltainen kieliopillinen elementti (Tieteen termipankki: anafora). Seuraava lause on esimerkki prototyyppisestä anaforatapauksesta: *Matti ja Heikki huusivat äitiä. Hän ei kuullut heitä.* Prototyyppisen lauseesta tekee se, että 3. persoonan pronominilla viitataan samaan tarkoitteeseen kuin edellisessä lauseessa esiintyvällä substantiivilausekkeella (ISK § 1428.) Tällaisessa tapauksessa suhdetta lausekkeiden välillä kutsutaan *samaviitteisyydeksi* tai samatarkoitteisuudeksi (ISK § 1405).

Lausekkeiden välillä voi vallita myös väljempi *samamerkityksisyys* (ISK § 1405). Tämä merkitsee sitä, että pronomini tai pronominitarkenteinen NP ja sitä edeltävä substantiivilauseke eivät aina välttämättä viittaa yhteiseen tarkoitteeseen, vaan ovat pelkästään samamerkityksiset. Merkityksen samuudesta on kyse esimerkiksi silloin, kun siirrytään esimerkiksi geneerisestä spesifiseen, lajista yksilöön tai yksilöstä tyyppiin. (ISK § 1436.) Esimerkiksi seuraavassa virkkeessä *kaksi suloista koiraa* sekä ensimmäinen *ne*-pronomini ovat samatarkoitteisia. Sen sijaan viimeisen lauseen *ne*-pronominin sekä kahden edeltävän NP:n välillä vallitsee vain samamerkityksisyys. Ensin virkkeessä on kyse kahdesta tietystä koirasta, mutta tämän jälkeen koirista lajina yleisesti:

Näin tänään kaksi suloista koiraa kadulla. Ne olivat pieniä ja pörröisiä. On ne vaan niin kivoja eläimiä.

Deiktiset ja anaforiset keinot ovat indeksaalisia eli kontekstisidonnaisia. Deiktisten keinojen avulla vastaanottaja ohjataan huomioimaan jotakin hänen huomiopiirissään sijaitsevaa. Kun tarkoitus on viitata tarkoitteeseen tai tilanteeseen, joka on kontekstin perusteella selkeä ja tunnistettava tai joka on tulkittavissa muun muassa pronominin valinnan avulla, hyödynnetään anaforisia keinoja.

Demonstratiivipronomineja voi käyttää sekä anaforisesti että deiktisesti. Siten ero näiden kahden välillä ei välttämättä puhetilanteessa ole aina selvä; viittauskohde voi selvitä tekstin ensimmäinnan kautta, mutta käydä ilmi myös meneillään olevasta toiminnasta tai siihen liittyvistä eleistä. (ISK § 1424.)

Anaforan vastakohta on *katafora*. Katafora merkitsee samaviitteisen pro-aineuksen suhdetta myöhemmin tulevaan korrelaattiin (ISK § 1405). Siinä missä anafora viittaa taaksepäin, viittaa katafora eteenpäin. Pronomini siis viittaa myöhempänä sijaitsevaan samaviitteiseen ilmaukseen. Kataforaa voi havaita pääasiassa suppeammissa yhteyksissä kuin anaforaa, kuten esimerkiksi seuraavassa lauseessa (ISK määritelmät, katafora): *Äiti kertoi siitä, että hän aikoo leipoa pullaa*. Lauseessa kataforana on pronomini *siitä* ja korrelaattina sivulause.

Assosiatiiivisesta anaforasta puhutaan silloin, kun tarkoite on pääteltävissä kontekstin perusteella. Anaforinen pro-sana on käytössä keskustelussa tai tekstissä itsenäisesti tai artikkelinomaisena tarkenteena. Sen tarkoitus on viitata konkreettisiin olioihin ilman tarkoitteen ensimmäintä edeltävässä tekstissä. Kun ensimmäintä ei ole tapahtunut, vaan tarkoite tulee päätellä asiayhteyden perusteella, puhutaan assosiatiiivisesta anaforasta. Tällöin pro-sanana tarkoite on ilmeinen keskustelun osanottajille tai tekstin lukijoille yleisemmällä tasolla; tarkoite voi olla ns. yleistä tietoa tai käsillä olevan puheenaiheen aktivoima. Edeltävässä keskustelussa tai tekstissä on esiintynyt jokin ilmaus, joka on aktivoinut päättelyn mahdollistavan kehyksen. Toisaalta on myös huomattava, että NP:n jäljessä tuleva *se*-pronominin ei ole anaforinen, vaan partikkelistunut: *Hän se vaan vanhanakin jaksaa hiihtää*. (ISK § 1438.)

Rautalan (1987) mukaan deiksis on oleellinen, kun entiteettejä sijoitetaan kielimaailmaan; sijoittamisen jälkeen voidaan entiteetteihin viitata esimerkiksi anaforan avulla (Rautala 1987, 25). Tapauksissa, joissa anaforasta käytetään jotain synonyymista ilmausta (eri nimeä, hyponymia, hyperonyymia tms.) on anafora suomen kielessä löyhempi verrattuna englannin kieleen. Tämä johtuu siitä, että suomessa artikkelit eivät ole tuolloin indikoimassa yhteyttä. Esimerkkeinä tämänkaltaisista tapauksista hän mainitsee:

Bill was working *at a lathe* the other day.
All of a sudden *the machine* (= lathe) stopped turning.

Pekka teki yhtenä päivänä töitä *sorvilla*.
Yhtäkkiä *kone* lakkasi käymästä. (Rautala 1987, 35.)

Rautalan (1987) mukaan on hyperonyymina käytettävä *kone*-sana determinoitava ja käytettävä ilmausta *se kone*. Determinanttina toimiva *se* ohjaa lukijaa ja kuulijaa päättelemään, mistä koneesta on kysymys. (Rautala 1987, 25–36.)

Rautalan (1987) mukaan suomen kielessä ilman tarkennetta esiintyvä ilmaus voi helposti saada kontrastiivisen vaikutelman. Välittömässä tilanteessa sekä puhujalla että kuulijalla on ikään kuin samanlainen näkökulma käsillä olevaan asiaan, ”maisemaan”, ja kumpikin havaitsee ympäristöstään samat entiteetit. Tämän vuoksi englannin kielellä on vaivatonta sanoa *pass me the bucket, please* tai *pass me that bucket please*. Tuolloin molemmat tietävät yhteisen tietopohjan perusteella, mikä ämpäri on kyseessä. Suomessa taas ilmaus *anna ämpäri minulle* saattaa helposti tulla tulkituksi *anna ämpäri minulle, älä lapiota* -tyylisesti. Tämän vuoksi selkein ja yksiselitteisimmin tulkittavissa oleva ilmaus on *anna se ämpäri minulle*. Tilanteissa, joissa tarkoite on keskustelun molempien osanottajien näkyvillä, saatetaan välttää liian implisiittistä ilmaisutapaa. Esimerkiksi palvelutiskillä myyjä kuulee usein asiakkaiden pyytävän *tuota lenkkimakkaraa* tai *noita vaaleanpunaisia vaahtokarkkeja* huolimatta siitä, etteivät välttämättä tarkoita tahtovansa juuri sitä nimenomaista tiskissä näkemäänsä makkaraa tai vaahtokarkkia. (Rautala 1987, 35–36.)

2.3 Tunnettuus ja tunnistettavuus

Määräisyyden yhteydessä on oleellista puhua myös tunnettuudesta, sillä NP:n tarkoitteen tunnistettavuudessa tarkenne on tärkeässä osassa. Tämä tarkoittaa sitä, että usein tunnistaminen tapahtuu tarkenteena toimivan pronominin avulla (VISK § 1413). Vilkunan (1992) mukaan tunnettuuden sijaan on parempi käyttää ilmaisua *tunnistettavuus*, sillä on vaikeaa sanoa, mitä tarkoitteen tunteminen kussakin tapauksessa merkitsee; jostain tietystä ihmisestä puhuttaessa voi esimerkiksi olla vaikeaa sanoa, mitä kaikkea on tästä tiedettävä, jotta voi sanoa tuntevansa kyseisen ihmisen. Näin ollen on Vilkunan mukaan parempi käyttää tunnettuuden sijaan *tunnistettavuus*-termiä. Tuolloin määräisen muodon yhteydessä puhuja voi olettaa kuulijan pystyvän tunnistamaan ja valikoimaan juuri puhujan tarkoittaman tarkoitteen kaikkien muiden mahdollisten tarkoitteiden joukosta, jotka sopivat kyseiseen kuvaukseen. Käyttäessään määräistä ilmausta puhuja antaa kuulijan ymmärtää, että tämän tulisi pystyä identifioimaan tarkoite, joka puhujalla on mielessä. (Vilkuna 1992, 10.) Etelämäki (2006) taas pitää lähtökohtanaan ajatusta, jossa ei oteta kantaa puhujan olettamukseen siitä, mitä vastaanottaja tietää. Tunnistettavuus on riittävää, jos keskustelun osanottajat kykenevät keskustelemaan tarkoitteesta ilman ongelmia. (Etelämäki 2006, 17.)

Konteksti näyttää oleellista osaa määräisen tarkoitteen tunnistamisessa: Vilkunan (1992) mukaan tunnistamisen mahdollistaa ainutkertaisuus kyseessä olevassa kontekstissa. Lisäksi on myös

huomattava, että määräisyys ja tunnettuus – tai tunnistettavuus – eivät välttämättä tarkoita samaa asiaa. (Vilkuna 1992, 10–15, 21.)

Vilkunan mukaan puhujan tarkoituksena on, että kuulijan on mahdollista paikantaa tarkoite yhteiseen viitekehykseen. Tätä hän nimittää *paikannusohjeeksi*. Puhujan on mahdollista tehdä tarkoite tunnetuksi eri keinoin; tarkoite voidaan esitellä – tehdä *ensimaininta* – jolloin se tuodaan kuulijan tietoisuuteen ja se muodostuu sitä kautta kuulijalle tutuksi. Tällä tavoin tulevassa keskustelussa voidaan olettaa tarkoitteen olevan kuulijalle tuttu, kun siitä tehdään uudelleenmaininta. (Vilkuna 1992, 16.)

Etelämäen (2006) mukaan esimaininta on huomionarvoinen, sillä tutkimuksissa on todettu NP:n muodon korreloivan referentin tunnistettavuuden kanssa. Esimaininnoissa on keskeistä myös se, että tarkoitteen esittelemisen tapa tarjoaa sille aina jonkin roolin vuorovaikutustilanteessa. Tuolloin esimaininnan muoto ja rakenne ovat tekijöitä, jotka tähän vaikuttavat. (Etelämäki 2006, 47.) Leksikaalinen NP on esimainintojen yhteydessä yksinkertaisin muoto viittaukselle, jolloin uudelleenmaininnoissa käytetään pronomini-NP:tä (Etelämäki 2006, 47; Schegloff 1996b, 450–451). Kuitenkin, kuten Laury (2021) huomauttaa, on referenteistä mahdollista käyttää definiittistä muotoa jo esimaininnan yhteydessä (Laury 2021, 42). Tämän lisäksi esimerkiksi kaunokirjallisuudessa on tavallista käyttää definiittistä muotoa tarkoitteesta, joka on ainoastaan protagonistin näkökulmasta tunnistettavissa (Laury 2001, 406). Tämän ohella jotkut tarkoitteet ovat vain sivuroolissa, jolloin niitä ei ole tarpeen yksilöidä ja on riittävää, että kuulija pystyy tunnistamaan tarkoitteen kategoriansa edustajana (Etelämäki 2006, 48).

Lauryn (1997) mukaan NP on tunnettu silloin, kun puhuja tietää tai voi olettaa kuulijan kykenevän tunnistamaan NP:n referentin. Tunnettuus ei varsinaisesti ole liitettävissä mihinkään tiettyyn substantiivilausekkeeseen, vaan ennemminkin sen referenttiin ja siihen, minkälainen malli puhujalla on kuulijasta ja senhetkisestä diskurssista. Tekemällä tunnistettavan maininnan puhuja esittää kuulijalle, että heillä on yhteinen kiintopiste ja että käytetty muoto edustaa tätä kiintopistettä. Tunnettuus on usein perua siitä, että se on mainittu diskurssissa jo aiemmin. Toisin sanoen puhuja viestii referentiaalisten muotojen valintojen avulla, että referentti on tunnistettavissa johtuen aiemmista maininnoista. Toisaalta tunnettuus ei kuitenkaan vaadi aiempaa esiintuloa diskurssissa; puhujat tekevät usein esimainintoja referenteistä, joiden he tietävät tai olettavat kuulijan olevan kykeneviä identifioimaan jaetun taustan perusteella. (Laury 1997, 35–36.)

Toisaalta Lauryn mukaan tunnettuus ei ole aina jokaisen NP:n kohdalla oleellista. Tällaisissa tapauksissa puhujan valinta referentiaalisesta muodosta voi indikoida, pitääkö hän referenttiä tunnistettavana vastaanottajalle vai ei, ja päättääkö hän esittää sen sellaisena. Joka tapauksessa

tarkkaa tunnettuutta ei aina vaadita siihen, että puhuja pystyy käsittämään referentin tunnistettavaksi. (Laury 1997, 18.)

Tarkoite voi olla pääteltävissä myös tilanteen perusteella. Tätä Vilkuna (1992) nimittää tilanteiseksi tunnistettavuudeksi. Esimerkkinä tästä Vilkuna mainitsee tilanteen, jossa on portti ja siihen kiinnitetty kyltti *Sulje portti*. Myös määräisyyden ilmaisemisen on puhujan valinta, eikä seurausta asiayhteydestä. Esimerkiksi kaunokirjallisissa teksteissä käytetään määräisiä ilmauksia, jotka ikään kuin pakottavat lukijan luomaan itselleen kontekstin. Tämänkaltaista määräisten ilmausten käyttöä Vilkuna luonnehtii ”tyhjästä” tulevan tilanteisen määräisyyden laajentumaksi. (Vilkuna 1992, 18–19.)

”**The matron** had given her leave to go out as soon as **the women’s tea** was over, and Maria looked forward to her evening out. **The kitchen** was spick and span; **the cook** said you could see yourself in **the big copper boilers**. **The fire** was nice and bright and on one of **the side tables** were four wery big barmbracks.

Johtajatar oli luvannut, että hän saisi lähteä, heti kun naiset olisivat juoneet teensä, ja Maria odotti vapaailtaansa. Keittiö oli kiiltävän puhdas: kokki sanoi että isoista kuparikattiloista saattoi nähdä kuvansa. Tuli paloi iloisesti räiskyen, ja yhdellä sivupöydistä oli neljä kookasta korinttikakkua.”

Katkelma havainnollistaa sitä, miten proosassa luotetaan lukijan päättelykykyyn. (Vilkuna 1992, 19.)

Vilkuna (1992) käyttää *implikoidun tunnistettavuuden* termiä, joka merkitsee tarkoitteen paikannettavuutta yleis- ja erikoistiedon sekä päättelyn pohjalta. Paikannusohjeen antaa edeltävä teksti, jolloin jonkin asian mainitseminen nostaa esille kokonaisen assosiaatioketjun tai -kentän. Tuolloin ensimmäinen Chafen (1976) käsitteen mukaisesti aktuaalistaa kokonaisen käsitteeseen liittyvän käsitekentän. Paikannusohjeen ei kuitenkaan tarvitse välttämättä olla edes NP; koko tilanteen mainitseminen tai luonnehtiminen voi toimia paikannusohjeena. Halliday ja Hasan (1976) nimittävät tätä tekstien ominaisuutta, jossa ilmaukset kuuluvat samaan assosiaatioketjuun, leksikaaliseksi koheesioksi. (Vilkuna 1992, 19–22.)

Leksikaalinen koheesio ei kuitenkaan riitä määräisyyden luomiseen. Vilkunan mukaan on kyse implikoidusta määräisyydestä, kun jokin mainittu asia toimii paikannusohjeena uudelle tarkoitteelle, kuten seuraavassa esimerkissä. (Vilkuna 1992, 22.)

Esko meni sisälle *autioon taloon*, ja heti kun hän pääsi eteiseen, eikös **katto** romahtanut hänen päälleen! (Vilkuna 1992, 22).

Vilkuna painottaa kuitenkin, ettei paikannusohjeen antaminen vielä välttämättä tuo mukanaan definiittisyyttä. Tästä hän mainitsee Clarkin ja Clarkin (1977, 250) esimerkin. (Vilkuna 1992, 24.)

a. The man had been murdered. **A knife** lay nearby.

b. The man had been murdered. **The knife** lay nearby.

Artikkelin käytöllä voidaan siis ohjata kuulijan uskomuksia, sillä vain b-esimerkissä annetaan eksplisiittisesti ymmärtää, että veitsi olisi murha-ase. (Vilkuna 1992, 24.)

Etelämäen (2006) mukaan tarkoitteen paikannettavuutta voidaan pitää yhtenä lähtökohtana, kun tarkastellaan tunnistettavuutta. Tämä merkitsee sitä, että keskustelun osallistujat kykenevät paikantamaan referentin kaikille osallistujille yhteiseen viitekehykseen. Tämänkaltaisena viitekehyksenä voidaan pitää NP:n isäntälausuman ilmentämää tulkintalähdettä. Kaikki pronominit välittävät isäntälausumansa kanssa paikannusohjeen, mutta ne myös eroavat käytöltään. Niitä voi käyttää ohjaamaan kuulijaa paikantamaan tulkintalähde jonkin jaetun tilanteen perusteella tai sitten ne voivat ohjata kuulijaa etsimään tulkintalähdettä käynnissä olevasta tai tulevasta keskustelusta. Tämän lisäksi niiden käyttö on erilaista tunnettuuden ilmaisemisen suhteen, sillä kaikkia niitä ei voi käyttää ilmaisemaan tarkoitteen riittävää tunnettuutta. Jokainen tarkoite, joka on riittävän tunnettu, on mahdollista paikantaa, mutta sen sijaan kaikkia tarkoitteet, jotka ovat paikannettavissa, eivät ole riittävän tunnettuja. Tunnettuus ei siten objektiivisesti ole tarkoitteen piirre, vaan se on ominaisuus, joka sille keskustelussa annetaan. Tämän lisäksi se, mitä keskustelun osanottajat tietävät tarkoitteesta, vaikuttaa tunnettuuteen. Siten tunnettuus ja paikannettavuus eivät ole täysin sama asia, eikä tunnettuudessa ole kyse joko–tai-jaosta tunnetun ja ei-tunnetun välillä. Ennemmin on kyse jonkinlaisesta jatkumosta. (Etelämäki 2006, 97–99.)

Etelämäen (2006) mukaan tietyssä kontekstissa *se*-pronominin voi tulkita merkiksi siitä, että tarkoite on riittävän tunnettu. Etelämäki ehdottaakin, että *se*-pronominia voidaan pitää vuorovaikutusta palvelevana artikkelina, joka ilmaisee parasta aikaa käynnissä olevassa keskustelussa määräisyyttä. (Etelämäki 2006, 101.) Myös näkökulmalla on merkitystä: Vilkuna (1992) huomauttaa, että suomen kielen määräisestä *se*-artikkelista puhuttaessa paljon on kiinni siitä, minkä kielen määräistä artikkelia pidetään verrokkina. *Se*-sanaa ei myöskään käytetä merkitsemään jotakin varsinaista tai ”aitoa oikeaa”, kuten englannissa: *That might be a solution, but it certainly isn't THE solution.* (Vilkuna 1992, 135.)

2.4 Määräisyys ja suomen *se*

Tämä kappale käsittelee määräisen artikkelin kehittymistä sekä määräisyyttä. Aihetta on tutkinut muun muassa Joseph Greenberg (1978), jonka kriteeristöä hyödynnän aineistoni analyysissa.

Substantiivilauseke eli NP (*noun phrase*) on lauseke, jonka edussana on substantiivi (VISK määritelmät). Substantiivilauseke ja NP eivät kuitenkaan ole täysin synonyymisia, sillä NP pitää

sisällään myös substantiivin tavoin toimivan pronominin tai numeraalin muodostaman lausekkeen (VISK määritelmät). NP viittaa referenttiin eli tarkoitteeseen, joka voi olla joko todellinen tai kuviteltu olio, asia tai asiointi. NP on referentiaalinen, jos sillä on tarkoite (VISK määritelmät). Etelämäki (2006) taas puhuu tarkoitteista viitatessaan tarkoitteiden mentaalisiin representaatioihin eli mielikuviin, jotka keskustelun osanottajilla tarkoitteista on (Etelämäki 2006, 16).

NP on määräinen, kun sen tarkoite on tunnistettavissa muista vastaavista. Jos määräisellä NP:llä ei ole tarkenteita, on määräisyys pääteltävissä asiayhteyden perusteella. Määräisyys voi olla myös tulkinnan kannalta irrelevanttia. (ISK § 1409.) Määräisyys ja tunnettuus liittyvät toisiinsa oleellisesti: tunnettuus on tarkoitteen ominaisuus, kun taas määräisyys on tarkoitetta vastaavan NP:n ominaisuus. NP-termin sijaan voidaan puhua myös kuvauksesta, joka voidaan nähdä roolina, jossa tarkoite esiintyy. Se, mitä tarkoitteen ominaisuuksia puhuja tahtoo nostaa esille tai miten hän uskoo saavansa kuulijan parhaiten tunnistamaan oikean tarkoitteen, määrää pitkälti sen, mitä kuvausta puhuja käyttää: *mies, lääkäri*. Määräisyyden perusmääritelmä on se, että määräistä kuvausta käyttäessään puhuja viittaa johonkin tarkoitteeseen, jonka hän otaksuu kuulijan pystyvän tunnistamaan. Tunnistamisen taas mahdollistaa ainutkertaisuus kyseessä olevassa kontekstissa. (Vilkuna 1992, 7–15.)

Tarkoitteet, joihin NP viittaa, voivat olla spesifisiä tai epäspesifisiä. Epämääräisen NP:n yhteydessä tarkoite voi olla spesifi, jos NP:n eteen liittyy *eräs-* tai *yksi-*tarkenteen. Tuolloin puhujalla on mielessään jokin tietty, erityinen tarkoite, mikä tekee tarkoitteesta spesifin. Tätä vastoin epäspesifin tarkoitteen tapauksessa kyseessä ei ole mikään tietty tarkoite. Lisäksi epäspesifisten tarkoitteiden kohdalla niiden olemassaolosta ei voi tehdä päätelmää. (Vilkuna 1992, 77.)

Substantiivilauseke eli NP on definiittinen esimerkiksi silloin, kun se sisältää persoona- tai demonstratiivipronominin. Etenkin puhekielessä määräisyys ilmenee hyödyntämällä artikkelimaisia tarkenteita, kuten *se-* tai *ne-*demonstratiivipronomineja. (ISK määritelmät.) Kun NP sisältää persoona- tai demonstratiivipronominin, on se luontaisesti definiittinen. Definiittisyys ei vaadi puhujalta tai kuulijalta NP:n tarkoitteen (esimerkiksi henkilön) tuntemista, vaikka se voikin perustua tarkoitteen tuttuuteen. Oleellista on tarkoitteen kontekstisidonnainen tunnistettavuus, kuten esimerkiksi ISK:n esimerkkilauseessa *Joku on törmännyt auratessaan meidän postilaatikkoon. Se tyyppi ei ole yhtään katsonut ympärilleen.* (ISK § 1409.)

Jotkin tarkoitteet ovat tunnistettavuudeltaan kontekstisidonnaisia, mutta joitain tarkoitteita ymmärretään olevan vain yksi kerrallaan. Tällaiset tarkoitteet ovat tunnistettavia asiayhteydestä riippumatta. Esimerkiksi *aurinko, kuu* ja *maapallo* ovat luontaisesti määräisiä. Tätä vastoin indefiniittisen eli epämääräisen NP:n tarkoite on sellainen, jota ei ole mahdollista tunnistaa.

Indefiniittisellä kvanttoripronominilla varustettu NP on määräisyydeltään irrelevantti tai luontaisesti epämääräinen: *joku toimittaja, muutama vanhus*. (ISK § 1409.)

Epämääräisyyden osoittamiseen käytetään myös tarkenteita. Näitä voivat olla sanat *eräs, muuan* ja *yksi*, joita käytetään *spesifisen indefiniittisyyden* ilmaisemiseen. Niiden avulla voidaan osoittaa, ettei kuulijan tai lukijan ole olennaista tietää tarkoitteesta enempää. Spesifisillä indefiniittisillä tarkenteilla esitellään myös tarkoituksia, josta tullaan vielä puhumaan. (ISK § 1411.)

Se-demonstratiivipronomini merkitsee, että tarkoite nähdään riittävän tunnistettavana entuudestaan tai edeltävän puheen perusteella. Pronomini *se* siis ikään kuin ohjaa kuuntelijaa paikantamaan tarkoitteen johonkin entuudestaan tunnettuun, kuten esimerkiksi aikaisemmin käytyyn keskusteluun. *Se*-pronominia käytetään tarkenteena myös tapauksissa, joissa tarkoite on tunnistettavissa ainoastaan edellä sanotun perusteella, eli jolloin se on edellä sanotun aktivoima. Tämä on nähtävissä esimerkiksi seuraavassa ilmauksessa:

Puolanne toteaa tutkimusten osoittaneen, että suolan vähentäminen ruuassa on hyödyllistä *noin puolelle ihmisistä*, —. Puolanne arvelee, ettei *sille toiselle puolellekaan* varsinaista haittaa ole suolan vähentämisestä. (ISK § 1413.)

Kaikki tapaukset eivät kuitenkaan ole aina selvärajaisia. *Se*-tarkennetta voidaan käyttää myös ilman, että tarkoite on asiayhteydestä tunnistettavissa tai entuudestaan tuttu esimerkiksi aikaisemman keskustelun perusteella. On mahdollista, että tarkenne vetoaa yhteiseksi oletettuun tietotaustaan ja siten pakottaa kuulijan hetkellisesti hyväksymään sen, kuten seuraavassa esimerkissä:

[Yksinäiselle, perhettä haluavalle] Michelle ikäänntyminen on selvä ongelma, koska yli kolmekymppisillä naisilla on pääsääntöisesti lapsia ja myös *se lapsikiintiö* täynnä. (ISK § 1413.)

Se-tarkenteen aiempaan diskurssiin vetoava tehtävä on korostunut erityisesti silloin, kun NP olisi määräinen ilman tarkennettakin. Tarkenteen lisääminen NP:n eteen ohjaa lukijaa tai kuulijaa hakemaan tarkoitteen merkitystä jostain aiemmin puhutusta. (ISK § 1414.)

Geneeristen NP:iden tapauksessa *se*-pronomini toimii koko lausumaa koskevana viittauksena johonkin aiempaan (ISK § 1414). Toisaalta *se*-tarkenne voi myös osoittaa ainutkertaisuutta. Näin on etenkin *olla*-verbin sisältävissä lauseissa, kun substantiivilausekkeen määrittäneenä on superlatiivi- tai muu yksilöivä adjektiivi: *Tupakointi on se kaikkein pahin ympäristöhaitta*. (ISK § 1415.)

Kun NP sisältää tarkenteen *tämä* tai *tuo*, on se tarkoitteeltaan usein tunnistettava joko siten, että se voi olla tilanteessa osoitettavissa tai mainittu aiemmin. Erityisesti tarkenteet *se* ja *tä(m)ä* ovat käytöltään samanlaisia siten, että ne esiintyvät usein samankaltaisissa yhteyksissä. Valintaperiaatetta

näiden kahden tarkenteen välillä ei täysin tunneta ja seuraavassa esimerkissä onkin havaittavissa, miten periaatteessa samanarvoisten tarkenteiden kohdalla käytetään ensimmäisessä *tää*-tarkennetta ja jälkimmäisen kohdalla *se*-tarkennetta:

S: Oliko ne [Lapin-matkalla tavatut miehet] ruotsalaisia.

V: No se oli niinku uhhh (.) Norjan ruotsalainen oli *tää toinen ukko* ja *se toinen* oli ihan semmonen uhhh (.) aito ruotsalainen, (p) (ISK § 1416.)

Larjavaaran (2007) mukaan definiittisyyden tunnusmerkki on monissa kielissä määräinen artikkeli, jolla definiittiset substantiivilausekkeet erotetaan indefiniittisistä (Larjavaara 2007, 295). Kuten Greenbergin (1978), myös Larjavaaran mukaan usein kielissä määräinen artikkeli on kehittynyt *se*-tyyppisestä demonstratiivista käymällä läpi fonologisia ja morfologisia muutoksia. Demonstratiivit määräisten artikkelien taustalla juontavat juurensa siitä, että niitä käytetään kielissä toimittamaan samaa tehtävää kuin artikkeleita. Niitä siis käytetään substantiivilausekkeen yhteydessä määräisenä tarkenteena. Tämä tehtävä kuitenkin säilyy osittain pronomineilla määräisestä artikkelista huolimatta, kuten voi nähdä esimerkiksi englannin *that* ja *the* välisestä erosta: ensimmäinen voi ilmaista yksiselitteistä määräisyyttä huolimatta siitä, että määräinen *the*-artikkelikin on käytössä. (Larjavaara 2007, 295.)

Greenbergin (1978) mukaan demonstratiivipronomini on alkujaan täysin deiktinen elementti, joka ilmaisee asian olevan mainittu aiemmassa diskurssissa ja kehittyy sitten määräiseksi artikkeliksi. Määräisen artikkelin kehittämisessä on neljä vaihetta, joista ensimmäinen on nollassa vaihe, jossa demonstratiivilla viitataan aiemmin mainittuun referenttiin. Seuraavassa vaiheessa – I-vaiheessa – artikkelin käyttö on muuttunut pakolliseksi ja sitä käytetään sellaisten NP:iden yhteydessä, joiden referentti on tunnettu. Vaiheessa II artikkelin käyttöä määrittää syntaksi ja se on kieliopillistunut. On kuitenkin tapauksia, joiden yhteydessä artikkelia ei käytetä, sillä ne ovat luonnostaan määräisiä. Näitä ovat nominit, jotka ilmaisevat erisnimiä ja sukulaisuussuhdetta. (Greenberg 1978, 61–64.) Lisäksi predikatiiveissa, negatiivisissa asiayhteyksissä, adverbiaaleissa tai tilanteissa, joissa nominin käyttö ei ole referentiaalista, ei käytetä määräistä artikkelia. Kun artikkelin käyttö on III-vaiheessa, on sen käyttäminen pakollista kaikkien nominien yhteydessä, jolloin siitä tulee substantiivin merkki. (Laury 1996, 162; Greenberg 1978.)

Greenbergin (1978) mukaan artikkelistumiskehitystä tulisi tarkastella yhtenä jatkuvana ja kehittyvänä prosessina, sillä toisinaan kielestä on mahdollista nähdä sen kehittyneen jossain artikkelistumisvaiheessa pitkälle, kun toisinaan taas on selvää, että johonkin vaiheeseen siirtyminen on tapahtunut kielessä vasta hiljattain. (Greenberg 1978, 61.) Lauryn (1996) mukaan suomen *se* on

jo 1800-luvulla ollut muuttumassa nollavaiheen artikkeliksi, jolloin sen funktio on siis ollut viitata tarkoitteisiin, jotka ovat jo diskurssissa tulleet esille.

Greenbergin (1978, 61–64) mukaan määräinen artikkeli ilmaisee, että tarkoite on jo mainittu, mitä vastoin Lauryn (1996) mukaan suomen kielessä ensimmäintöjen yhteydessä *se*-tarkennetta on käytetty yleisesti puhekielessä ainakin 1930-luvulta lähtien. (Laury 1996, 164-166.) *Se*-pronominia voidaan lisäksi käyttää geneerisen NP:n tarkenteena sekä uudelleen- ja ensimmäintöjen kohdalla. Tämän ohella sitä esiintyy Lauryn tutkimuksessa NP:issä, joiden referentti ei ole täysin kuulijan tunnistettavissa. (Laury 1996, 167.) Tuolloin riittävää on, että tilanteessa kuulija kykenee tunnistamaan referentin riittävän hyvin. (Laury 1996, 167; Du Bois 1980, 23.)

Laury (1996) esittää, ettei suomen *se*-pronomini enää ole Greenbergin tyypittelyn mukaisessa nollavaiheessa, sillä sen käyttö on laajempaa kuin ainoastaan uudelleenmainintöjen yhteydessä. Puhekielessä *se*-pronomini esiintyy NP:iden yhteydessä, jotka viittaavat tunnistettavissa oleviin tarkoitteisiin. Tämän lisäksi sitä käytetään myös ensimmäinnoissa, jos puhuja olettaa, että referentti on kuulijan tunnistettavissa. Liioin geneerisyyskään ei aseta estettä *se*-demonstratiivin käytölle. (Laury 1996, 168.) Priikin (2017) mukaan puhekielessä *se*-pronomini on yhä enenevässä määrin substantiivilausekkeen osa, mutta sen käyttö muistuttaa usein enemmän määräistä artikkelia kuin demonstratiivimääritettä. (Priiki 2017, 41; Laury 1997.)

Lauryn (1996) mukaan tietyissä tapauksissa suomen kielessä *se*-pronominin käyttö on pakollista, mutta asiaa hankaloittaa toisaalta se, ettei kirjakielessä varsinaisesti ole artikkelia. Tästä huolimatta kirjoitetussa kielessä on kuitenkin havaittavissa *se*-pronominin käyttöä määräisenä artikkelina. Kyseessä saattaa ilmiönä myös olla tyylinvaihto. (Laury 1996, 169.) Laury (1997) kuitenkin huomauttaa, että myös kielissä, jotka tyypillisesti mielletään artikkelikieliksi, on artikkelien käytössä tyyllistä vaihtelua. Näissäkään kielissä ei artikkelin käyttö ole aina pakollista tai kieliopillistunutta kaikissa asiayhteyksissä. (Laury 1997, 252–253.) Siten pakollisuuden kriteeri on kyseenalainen *se*-tarkenteen kohdalla, mutta ylimääräiseksi täytesanaksi sitä ei voida luokitella (Laury 1996, 170).

2.5 Lauryn jaotteluperuste

Hyödynnän tässä tutkimuksessa samankaltaista jaottelua, jota Ritva Laury (1997) käyttää omassa väitöskirjassaan. Työssään Laury hyödyntää Du Bois'n ja Thompsonin (1991) kategorioita tunnettuuden suhteen.

Tutkielmani aineisto on Laurya (1997) mukailleen jaoteltu kahteen kategoriaan, joita ovat tunnettuus aiemman maininnan perusteella sekä tunnettuus jaetun taustan perusteella. Lisäksi jotkin aineistoni tapaukset olen luokitellut kolmanteen pseudotunnettuus-luokkaan, jonka tapauksissa referentti ei ollut tunnettu huolimatta *se*-demonstratiivin käytöstä ensimmäisen yhteydessä.

Tunnettuus aiemman maininnan perusteella

Laury (1997) on jaotellut omaan ryhmäänsä ne referentit, jotka on mainittu jo aiemmin. Näissä tapauksissa puhuja voi olettaa myös kuulijan olevan tietoinen referentistä. Referentin voidaan siis olettaa olevan tunnettu, kuten seuraavasta esimerkistä käy ilmi (Laury 1997, 18–19.):

- 1 *se sano*
- 2 *vetteepäs kartiinit lasin etteen*
- 3 *ne panivat kartiinit etteen*
- 4 *sitte se otti **sen hööhenen** lakkaristaan*
- 5 *niin se valas **sen huoneen**.* (Laury 1997, 19.)

Höyhen-referentti on mainittu keskustelussa jo aiemmin, joten se on tunnettu. Huonetta sen sijaan ei ole mainittu, mutta sen voi silti olettaa olevan kuulijalle tuttu. Verhot (*kartiinit*) ja ikkuna (*lasi*) aktivoivat kehyksen, joka viittaa sisätiloihin eli huoneeseen. Puhuja voi siis huoletta luottaa, että hänellä ja kuulijalla on yhteinen, kulttuuriseen tietoon perustuva kehys. (Laury 1997, 19.) Siten hän voi siis luottaa siihen, että kuulija tietää yhteisen kulttuurisen tiedon perusteella, että (sisätiloissa sijaitsevassa) huoneessa on (mahdollisesti) ikkuna ja verhot.

Toinen seikka, joka mahdollistaa referentin tunnistamisen aiemman maininnan perusteella, on ankkurointi. Siinä referentti tehdään tunnistettavaksi assosiaation avulla, eli tuomalla esiin referentti, jonka herättämän assosiaation kautta tarkoite on mahdollista tunnistaa. Keinoja tähän ovat esimerkiksi relatiivilause tai genetiivin määrite. (Laury 1997, 19.):

- 2 ... *Minun appivanhukseni*
- 3 ...*olivat ... torpparina,*
- 4 ...*lukkarin mailla.* (Laury 1997, 20.)

Jaettu tausta

Se-demonstratiivipronominia voidaan käyttää tarkenteena sellaisten NP:iden kanssa, joiden tarkoite kuuluu puhujan ja kuulijan yhteiseen tietopiiriin. Vaikka NP:tä ei ole keskustelussa mainittu aikaisemmin, puhuja tietää sen olevan kuulijalle tuttu. Tämä on syy sille, että NP:n referentti on tunnistettavissa. (Laury 1997, 20.) Laury käyttää tästä esimerkkinä seuraavaa katkelmaa:

1. *Sanovat,*
2. *Sinä kun tunnet enemmän tuolta niitä **Riäkkylän***
3. ***Niitä hovilaissii ja,***

Keskustelussa ei ollut aiemmin tuotu esille Rääkkylän hovilaisia, että kuulija selvästi tietää, mihin puhuja tällä viittaa. Puhuja tietää referentin olevan kummallekin keskustelun osallistujalle tuttu jo ennestään huolimatta siitä, että NP:tä ei ole keskustelussa aiemmin otettu esille tai aktivoitu kehyksen kautta. (Laury 1996, 166.)

Tunnettuus ja geneerisyys

Jaettu tausta ja geneerisyys tunnistettavuuden mahdollistajana muistuttavat toisiaan, sillä molemmissa tunnettuus rakentuu puhujan tiedon (tai oletuksen) pohjalta. Kummassakin tapauksessa puhuja olettaa referentin olevan kuulijalle tuttu. Ero näiden välillä on siinä, että jaetun taustan kategoriassa puhuja voi puhua jostain asiasta tai ilmiöstä, joka ei ole maailmantiedosta tuttu, mutta kuitenkin kuulijalle tuttu jostain toisesta yhteydestä. Oleellinen ero on myös se, että geneerisen NP:n kategoriassa referentti ei ole spesifi, vaan jokin yleinen kategoria. Tämä käy ilmi seuraavasta esimerkistä:

- 85 *ML ...Ja sitte*
 86 *... sitte,*
 87 *... 'seuraava*
 88 *... siirtys suoraan **siihe syömävaiheeseen***
 89
 90 *.. Ois kaunis pieni orja joka keräis*
 91 *ML .. Nii.*
 92 *AM mut kyl **se sienie***
 93 *... **sienien keittämisen ja paistamisen tuoksu** niinku.*
 94 *... Kyl must jotain puuttuis elämästä*
 95 *ML Ottaaks joku vielä*
 96 *.. siin on mu—*
 97 *Nii*
 98 *AM jos sitä ei sais kokea*
 99 *ML Joo.* (Laury 1996, 167.)

Esimerkkikatkelmassa ovat geneerisiä sekä *siihe syömävaiheeseen* että *se sienie–sienien keittämisen ja paistamisen tuoksu* (Laury 1996, 259). Ne ovat yleistäviä eli geneerisiä NP:itä, eli viittaavat yleistäen koko luokkaan (VISK §1407). Esimerkin NP:t eivät siis viittaa mihinkään tiettyyn syömävaiheeseen tai sienien keittämisen ja paistamisen tuoksuun, vaan ne viittaavat näihin asioihin yleisellä tasolla. (Laury 1996, 259.) Esimerkki havainnollistaa, miten aihe on kuulijalle tuttu johtuen

kulttuuriseen tietoon perustuvasta kehyksestä. (Laury 1997, 259.) Kulttuurinen tieto on oleellisessa asemassa referentin tunnistamisessa, sillä kuten Laury (1996) artikkelissaan huomauttaa, esimerkiksi pohjoisamerikkalaisille ei referentin tunnistaminen olisi välttämättä mahdollista. Tämä johtuu siitä, että kyseisessä kulttuurissa metsäsienien hyödyntäminen ruokana ei ole tavallista. (Laury 1996, 167.)

Geneerisyys on suomen kielessä pääteltävissä kontekstin perusteella. Toisin kuin NP, jonka referentti on tunnettu ja spesifi, geneerinen NP ei viittaa mihinkään tiettyyn tarkoitteeseen. Spesifisen NP:n yhteydessä puhuja tietää, mihin yksilöön viittaa, mutta geneerisen NP:n kohdalla sen identiteetti on sekä puhujalle että kuulijalle epäselvä. (Vilkuna 1982, 149–150.)

Larjavaaran (2007) mukaan geneerisestä referenssistä on kyse silloin, kun ei ole kyse mistään tietystä tarkoitteesta, vaan jostain yleisestä luokasta tai kategoriasta. Geneerisessä referenssissä on kyse tapauksista, jotka ovat tyypillisiä sekä käytännöllisiä yleistyksiä. (Larjavaara 2007, 237.) Artikkelikielissä geneeriset NP:t voivat sisältää niin määräisen kuin epämääräisenkin artikkelin: *The/a wolf is a beast*. Siten geneerisyudessa on paradoksaalista se, että siinä on määräisyyttä – Larjavaaran mukaan ”määräsuunta kohteeseen”, jonka kuulija tunnistaa. Tätä vastoin geneerisyys on kuitenkin myös kovin epäspesifistä. (Larjavaara 2007, 239.)

Tapaukset, joissa kuulija tunnistaa referentin riittävän hyvin

Se-demonstratiivipronomini esiintyy myös tapauksissa, joissa kuulija ei pysty tarkasti tunnistamaan tarkoitetta. Tuolloin on riittävää, että hän kykenee kyllin hyvin tunnistamaan NP:n referentin. (Laury 1996, 167.) Tästä Laury (1996) käyttää esimerkkinä keskustelua vuodelta 1989:

- 1 ...Niitten keittiö kans lainehti
- 2... Ja tota
- 3... M–
- 4 .. mut onni oli siinä et tota
- 5 ..*se naapuri*
- 6 *joka siinä seinän takana,*
- 7 *ni soitti sitten meille.*

Keskustelussa ei ole mainittu aiemmin naapuria saati sitä, että tapahtumapaikkana olisi kerros- tai rivitalo. Oleellista ei kuitenkaan kuulijan kannalta ole se, kuka puhujalle ilmoitti auki jääneestä hanasta. Englannin määräisen *the*-artikkelin käyttö on samankaltaista. Tästä Laury käyttää esimerkkinä NP:tä *the neighbor across the street*, jolla voi luonnehtia naapuriaan huolimatta siitä, että tien toisella puolella asuisikin useampia naapureita. (Laury 1996, 168.) Tuolloin referentti on kuulijalle tilanteessa riittävän tunnettu.

2.6 Kielen ja empatian suhde

Tässä kappaleessa käsitellään kielen ja empatian suhdetta. Aihe on relevantti tutkimuksen kannalta, sillä tarkastelen myöhemmässä analyysissä *se*-pronominin käyttöä ja esitän empatiaa, sosiosentrisyyttä ja intersubjektiivisuutta syinä sen käytölle tietyissä yhteyksissä.

Ihminen on sosiaalinen toimija, mitä myös kieli heijastelee. Ihmiselle ominaista on osallistuminen toimintoihin, jotka käsittävät yhteisiä päämääriä, mikä on johtanut kulttuurisen kognition muotoihin. Tämän myötä on mahdollistunut myös kielellisten symbolien käyttö muun muassa sosiaalisten normien, yksilöllisten uskomusten sekä sosiaalisten instituutioiden rakentamisessa. (Herlin, Laukkanen, Mäkinen, Salminen, Visapää 2011, 9–10.)

Näköaisti on kognitiivisessa kielitieteessä käsitelty aihe, joka liittyy myös kielen ja empatian suhteeseen. Esimerkiksi keskustelututkimuksessa on käsitelty sitä, että kaksi henkilöä voivat yhdessä katsella jotakin – elotonta tai elollista – oliota, ja tapaa, jolla tämä kielellisessä merkityksenannossa ilmenee. Tämä on huomionarvoista etenkin deiktisten elementtien suhteen. Deiksiksen tutkimuksessa on yhdistetty maailman tarkastelu sekä vuorovaikutustilanteen osallistujien välinen dynamiikka. Esimerkiksi lapset omaksuvat demonstratiivit vuorovaikutustilanteessa, jossa he hoitajan katsetta seuraamalla yhdessä tunnistavat saman referentin. (Herlin ym. 2011, 17–18; Diessel 2006.)

Katseen ja kielen yhteenliittymistä on tarkasteltu myös kielen synnyn sekä kielellisen vuorovaikutuksen edellyttämän tietyn intersubjektiivisuuden asteen yhteydessä. Jaettu huomio - termiä (*shared attention*) käytetään tilanteesta, jossa henkilöt katselevat yhdessä jotakin objektia. Tämä yhdessä tapahtuva katselu ei kuitenkaan yksin riitä jaetun huomion toteutumiseksi, vaan siihen tarvitaan henkilöiden tietoisuus siitä, että molemmat (tai jokainen) katselee samaa objektia. (Herlin ym. 2011, 18.)

Yhteishuomio (*joint attention*) on hieman jaettua huomiota kompleksisempi ja refleksiivisempi tilanne. Se edellyttää paitsi tietoisuuden siitä, että molemmat katselevat samaa objektia, myös sen, että jokainen läsnäolija tiedostaa oman katseen olevan myös toisen katsojan (tai toisten katsojien) tiedostama; ”minä näen, että sinä näet, että minä näen X:n”. Tästä on käytetty myös nimitystä ”kolmannen asteen huomio”. (Herlin, Laukkanen, Mäkinen, Salminen, Visapää 2011, 18–19.)

Herlinin ym. (2011) mukaan jaetun huomion sekä yhteishuomion termejä käyttää hyväkseen esimerkiksi Zlatev (2008), jonka mukaan symbolinen kommunikaatio on kehittynyt yhteishuomion johdosta. Kielellinen kommunikaatio voi tapahtua, kun käsitämme meillä olevan samanlainen

tajunnan tila, eli kun katsomme maailmaa yhdessä ja teemme siitä yhdessä samankaltaisia havaintoja. (Herlin ym. 2011; Zlatev 2008, 217–220, 229.)

Jaetusta huomiosta kehittyi yhteishuomio silloin, kun tunnistetaan, mihin henkilö pyrkii saamaan toisen henkilön suuntaamaan oman havaintonsa. Nämä keinot, joilla tätä pyrkimystä on yritetty jakaa, ovat toimineet kielellisen kommunikaation perustana. Siten ensisijaisesti yhteistyö ja -toiminta sekä taito ymmärtää toisen henkilön näkökulma, aiheet ja tunteet ovat seikkoja, joihin ihmisen kielellinen kyky perustuu. Perimmäisimpänä perusmekanismina tässä asetelmassa on ihmisen kyky empatiaan, jota on Zlatevin (2008) mukaan mahdollista tarkastella intersubjektiivisuuden perimmäisimpänä muotona. (Herlin ym. 2011, 19; Zlatev 2008, 223.)

Empatiaa on käsitellyt myös Jyrki Kalliokoski (1995). Artikkelissaan hän tarkastelee viime vuosisadan lopun sanomalehti uutisia, jotka on julkaistu Päivälehdessä, sekä 1990-luvulla julkaistuja sanomalehtiartikkeleita. Artikkelissa tarkastellaan muun muassa seuraavaa tekstiesimerkkiä:

***Surullinen kuolema.** Joulukuun 31 p:nä löydettiin kuolleena leskirouwa Helena Lundgrén Orawin ruukilla juoksewasta wirrasta. Äkillisestä sairauden kohtauksesta arwatenkin wainaja warahin aamulla meni wirralle, johon jäljet johtiwat. Sinne tuo iäkäs wanhus suistui ja sieltä kohta kauhuksi hengetönnä löydettiin. (2.1.)*

Näkökulma, josta uutinen on kirjoitettu, on toimittajan määräämä. Tämä näkökulma ohjaa myös kielellisten elementtien valintaa, kuten *tuo iäkäs wanhus* -NP sekä adverbiaali *kauhuksi*. (Kalliokoski 1995, 41–42.) Samankaltainen niin sanottu empaattinen NP on myös artikkelin toisessa esimerkissä:

***Hukkunut.** Eilen klo 11 a.p. hukkui Santalahden satamassa entisen aliupseerin N. Andrejeffin 8-wuotinen poika. --. Silmän räpäyksessä häwisiwät sekä kelkka että mäenlaskija jään alle ja awuksi kiirehtiwiien ihmisten onnistui wasta noin tunnin kuluttua saada tuo pieni ruumis ylös ongituksi mutta silloin se oli jo hengetön. (4.2.)*

Kalliokosken (1995) mukaan esimerkin viimeisessä virkkeessä näkökulma siirtyi objektiivisesta tarkkailijasta lähemmäs hukkunutta poikaa ja tämän viimeisiä hetkiä. *Tuo pieni ruumis* on empaattinen NP, jolla hukkunutta luonnehditaan. (Kalliokoski 1995, 42–43.)

Vastaavanlaisia empaattisuutta ja kirjoittajan tunteita ja suhtautumistapaa ilmentäviä on havaittavissa Kalliokosken (1995) käyttämistä esimerkeistä. Tämänkaltaiset esimerkit rakentavat yhteyttä kertojan ja yleisön välille. Kalliokosken tulkinnan mukaan on sekä kirjoittajan että hänen yleisönsä kyettävä jakamaan samankaltainen ideologinen perspektiivi, arvot ja uskomukset, jotta lukija pystyy ymmärtämään kirjoittajan hyödyntämiä keinoja (kuten esimerkiksi ironisia metaforia). (Kalliokoski 1995, 55.)

3 Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi

Kvalitatiivinen tutkimus merkitsee perinteisesti ei-tilastollista tutkimusmenetelmää. Toisinaan tutkimuksessa voidaan hyödyntää sekä laadullisia että määrällisiä menetelmiä, joten rajanveto kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen tutkimuksen välillä ei ole täysin selkeää. Tyypillisesti ero näiden kahden välillä on kuitenkin tavassa, jolla menetelmän tieteellinen selitysvoima osoitetaan, sekä tavassa, jolla aineisto on kerätty. (Grönfors & Vilka 2011, 4–5.)

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkija itse on aineistonkeruussa aktiivisessa roolissa ja on siten tärkein tutkimusväline itsessään. Siten laadullisen tutkimuksen tekijä tuskin voi sanoa tutkimuksensa olevan objektiivinen. Kvalitatiivinen tutkimus – toisin kuin kvantitatiivinen – pyrkii enemmän muodostamaan teoriaa kuin näyttämään toteen hypoteesia. Toisinaan tutkimuksen subjektiivisuuden katsotaan lisäävän sen tieteellistä selitysvoimaa; kun tutkimuksen tekijä luovuttaa oman viitekehjensä tarkastelun kohteeksi, voivat tutkimusta hyödyntävät henkilöt saada selville jotain niistä puitteista, joissa tietoa on kerätty. (Grönfors & Vilka 2011, 4–5.)

Laadullisessa tutkimuksessa voidaan käyttää erilaisia menetelmiä, joiden avulla tutkimuskysymyksiin pyritään vastaamaan. Niillä tarkoitetaan tyypillisesti tapaa, jolla tutkimusaineisto kerätään, mutta myös analyysimenetelmää. Laadulliseen tutkimukseen on tullut vaikutteita monelta suunnalta, mutta hermeneutiikka lienee tällä hetkellä voimakkain vaikuttava suuntaus. Tämä merkitsee, että tutkimuksen tekijä hyödyntää tutkimuksessaan sekä aineiston keruussa jo olemassa olevaa tutkimusta eli kirjoittaa aiheesta, hankkii aineistoa ja analysoi sitä aiemman tutkimuksen valossa. Aineiston analyysin pohjalta tutkija pyrkii tuottamaan uusia näkökulmia käsittelemäänsä aiheeseen. (Juuti, Puusa 2020, 24–29.)

Laadullisessa analyysissä on keskeistä aineiston tarkastelu kokonaisuutena. Aineiston keruun jälkeen seuraava vaihe on sen pelkistäminen; sitä tarkastellaan aina määrätystä teoreettis-metodologisesta näkökulmasta, jolloin fokus on teoreettisen viitekehjksen ja tutkimuskysymyksen kannalta keskeisimmässä ilmiössä. Tämän jälkeen analyysiin valikoituvat tapaukset yhdistetään yhdeksi havainnoksi tai vaihtoehtoisesti ryhmitellään. Aineiston pelkistämisen jälkeen vuorossa on itse aineiston analyysi tai tulkinta. Tuolloin aineiston pohjalta tehdään merkitystulkinta tarkasteltavasta ilmiöstä. Tässä käytetään apuna muuta tutkimuskirjallisuutta ja tutkimuksia, joihin viitataan. (Alasuutari 2015, 108–143.)

Sisällönanalyysi on laadullisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmä. Sitä voidaan käyttää kaikissa kvalitatiivisen tutkimuksen perinteissä, minkä ohella sitä voidaan pitää tutkimusmetodin lisäksi myös

teoreettisena kehyksenä. Sisällönanalyysin avulla on mahdollista tehdä analyysia systemaattisesti ja objektiivisesti. Analyysin kohteena voi olla lähes mikä tahansa kirjallisessa muodossa oleva aineisto. (Sarajärvi & Tuomi 2018, 360.)

Sisällönanalyysilla voidaan tarkoittaa niin sisällönanalyysia kuin sisällön erittelyä. Sarajärvi ja Tuomi (2018) tarkoittavat sisällön erittelyllä dokumenttien analysoimista, jossa esimerkiksi tekstin sisältöä kuvataan määrällisesti. Sisällönanalyysi sen sijaan merkitsee tarkoitusta kuvata tutkimusaineiston sisältöä sanallisesti. Ero on aineiston kvantifioinnissa: kvantifiointi itsessään kuuluu sisällön erittelyyn, eikä sitä nähdä osana sisällönanalyysia. Kvantifiointia voidaan kuitenkin käyttää apuna sisällönanalyysissa. (Sarajärvi & Tuomi 2018, 370.)

Sisällönanalyysin perusajatus on järjestää aineisto kompaktiin ja informatiiviseen muotoon lisäten siten aineiston informaatioarvoa. Tarkoitus on luoda selkeä kuva tarkastelun kohteena olevasta ilmiöstä. (Sarajärvi & Tuomi 2018, 379.)

Sisällönanalyysi voi olla deduktiivinen eli teorialähtöinen tai induktiivinen eli aineistolähtöinen. Miles ja Huberman (1994) jakavat laadullisen aineistolähtöisen analyysin kolmeen vaiheeseen: aineiston redustointiin eli pelkistämisvaiheeseen, aineiston klusterointiin eli ryhmittelyvaiheeseen sekä kolmantena vaiheeseen, jossa abstrahoidaan eli luodaan teoreettiset käsitteet. Ennen analyysin aloittamista tulee määrittää analyysiyksikkö, joka voi tutkimustehtävästä ja aineiston laadusta riippuen olla sana, lause, lausuma tai useamman lauseen sisältävä ajatuskokonaisuus. (Sarajärvi & Tuomi 2018, 380–381.)

Fennistiikassa on tyypillistä, että tutkimuskohdetta tarkastellaan laadullisesti aidoissa kielenkäyttötilanteissa. Laadullisen aineistopohjaisen kielentutkimuksen tavoitteena on tutkittavan kohteen kokonaisvaltainen ymmärtäminen. Kun tarkastelun kohteena on pienempi tutkimusaineisto, mahdollistaa se tarkasteltavan kohteen yksityiskohtaisemman tutkimisen. Tuolloin tutkija pystyy tutustumaan jopa yksittäisiin esiintymiin tutkimusaineistossa. (Luodonpää-Manni & Ojutkangas 2020, 413–414.)

Laadullisessa aineistopohjaisessa kielentutkimuksessa vaikuttaa tavallisesti taustalla käyttöpohjainen kielikäsitelmä. Sen mukaan kielen merkitys ja rakenne pohjaavat kielen käyttöön todellisissa kielenkäyttötilanteissa. Oleellista on tuolloin konteksti, jonka avulla merkitys on tulkittavissa. Asiayhteyttä tarkastellessa voidaan tutkia myös samassa yhteydessä ilmeneviä ilmauksia, rakenteita tai kokonaisuutta, jonka ympäröivä teksti muodostaa. (Luodonpää-Manni & Ojutkangas 2020, 413–414.)

Tässä tutkielmassa on monia laadulliselle aineistopohjaiselle kielentutkimukselle ominaisia piirteitä: tarkastelun kohteena on pieni aidoista kielenkäyttöyhteyksistä koostuva tutkimusaineisto, jonka olen luokitellut eri ryhmiin ja jota tarkastelen laadullisesti. Lisäksi kvalitatiiviselle tutkimukselle ominaisesti tässäkin tutkielmassa aineisto on kerätty itse ja sitä analysoidaan kvalitatiivisesti.

4 Aineiston *se*-NP:t ja määräisyys

Tässä luvussa analysoin aineistoani siten, että käsittelen jokaista ryhmää yksi kerrallaan. Olen luokitellut *se*-tarkenteen sisältävät NP:t kolmeen ryhmään, jotka ovat:

- 1) Tunnettuus aiemman maininnan perusteella -ryhmä, jossa NP:n tarkoite on tunnistettavissa aiemman maininnan perusteella.
- 2) Tunnettuus jaetun taustan perusteella -ryhmä, jonka tapauksissa puhuja olettaa NP:n tarkoitteen olevan kuulijalle tuttu jaetun taustan (*shared background*) johdosta.
- 3) Pseudotunnettuus-ryhmä, jonka esimerkit eivät olleet suoraan luokiteltavissa kumpaankaan yllä mainittuun kategoriaan. Näille pseudotunnettuutta edustaville tapauksille on yhteistä se, että vaikka ne vasta esittelevät NP:n tarkoitteen, ovat ne silti määräisessä muodossa eikä referentti välttämättä kuitenkaan ole tunnettu.

Suorissa lainauksissa tapausesimerkeistä on *se*-tarkenteen sisältävä NP lihavoitu ja sen ensimmäinen tai -maininnat, jotka mahdollistavat referentin tunnistamisen, kursivoitu. Selvyyden vuoksi olen numeroinut jokaisen esimerkin ja merkinnyt lähteen lyhennettynä esimerkin perään. *Uino*-blogista käytän lyhenteenä U-kirjainta ja *Mutsis on* -blogista käytän lyhennettä MO. Jokainen tapaus on numeroitu, ja täydellinen viite löytyy lähdeluettelon aineslähteistä.

Luvussa 4 etenen analyysissä ryhmä kerrallaan. Käsittelen ensin tapaukset, joissa referentti on tunnettu aiemman maininnan perusteella. Tämän jälkeen etenen jaetun taustan perusteella tunnistettavissa oleviin tapauksiin, mistä etenen käsittelemään geneerisiä pseudotunnettuus -tapauksia. Luvun lopussa tarkastelen vuorovaikutuksen, empatian ja sosiosentrisyyden suhdetta *se*-tarkenteen käyttöön. Viimeisessä alaluvussa tarkastelen analyysini tuloksia kokoavasti.

4.1 Tunnettuus aiemman maininnan perusteella

Kuten Lauryn (1997) aineistossa, myös omassani eniten *se*-tarkenteen sisältäviä NP:itä esiintyi silloin, kun NP:n tarkoite oli tuttu aiemman tekstin perusteella, eli kun siitä oli jo tehty ensimmäinen maininta. Koska referentti on tullut esille tekstissä jo aiemmin, voi tekstin kirjoittaja olettaa, että lukija on siitä tietoinen. Tuolloin referentti on kiistattomasti tunnettu johtuen ensimmäisestä maininnasta.

Ensimmäisessä esimerkissä tekstin kirjoittaja kertoo lomamatkastaan Meksikoon, jossa matkan aikana meressä oli paljon levää, mikä vaikeutti uimista:

1. Rannassa paljon *levää*, mutta Samppa ei antanut periksi ja meni kokeilee. No eihän **se levä** jäänyt vain rantaa vaan oli koko vesi sitä tulvillaan :D (U1.)

Referentin tunnistaminen on vaivatonta, sillä kyseessä oleva levä on mainittu jo kertaalleen edeltävässä virkkeessä. *Paljon levää* -ensimaininta on partitiivissa ja kvantitatiivisesti epämääräinen ja viittaa rajattomaan määrään (levää) (VISK § 1421). Sen sijaan *se levä* on määräinen NP, jonka paikka tekstissä on perusteltu johtuen aiemmin tapahtuneesta ensimaininnasta. Määräisyyden ilmentyminen on tässä tapauksessa jokseenkin prototyyppistä ja hyvin samankaltaista kuin esimerkiksi ruotsissa ja englannissa; *en hund – hund*en tai *a dog – the dog*. Tässä tapauksessa artikkelin käyttö muistuttaa alaluvussa 2.4 käsiteltyä Greenbergin (1978) nollavaiheen artikkelia. Referentti on mainittu diskurssissa jo aiemmin, jolloin siitä tehdään uudelleenmaininta, joka viittaa tähän aiemmin mainittuun referenttiin. Pakollisuuden kriteeri on sen sijaan ongelmallinen, sillä NP olisi tunnistettavissa ilman tarkennettakin, joskin sen puuttuminen saattaisi tehdä lauseesta hieman kömpelön. Sen käyttämättä jättäminen saattaisi luoda tekstiin tietynlaisen sävyeron:

1. Rannassa paljon *levää*, mutta Samppa ei antanut periksi ja meni kokeilee. No eihän **levä** jäänyt vain rantaa vaan oli koko vesi sitä tulvillaan :D (U1. Oma muunnelma 1’.)

Se-tarkenteella vaikuttaisi olevan artikkelimainen tehtävä ja siten tarkenne näyttäisi toimivan määrällisyyden merkitsijänä, minkä lisäksi referentti on lukijan tunnistettavissa.

Aivan samankaltaista ensimaininnan ja uudelleenmaininnan suhdetta ei sen sijaan ole havaittavissa toisessa esimerkissä, jossa kirjoittaja kertoo uudesta takistaan, jonka on tilannut verkkokaupasta:

2. *Trenssit*.. niille on nyt aika sanoa hetkeksi heipat, sillä eivät nuo mun suosikkikin lämmitä enää edes paksu villapaidan kanssa. Eipäs voi mitään, mutta tässä on asua marraskuun lopulta, kun trenssin alla oli vain t-paita ja varpaat olivat vielä näkyvissä :) Tämän trenssinperään on kysely muuten ihan älyttömästi, joka näkyi jo edellisessä asussa, eikä ihme. Tää on todella kivan mallinen, ohutta kangasta mutta istuva ja ajattelin nyt tilata tämän myös beigenä. Tämä takkihan löytyy nyt alesta siis tällä hetkellä :D Eli hakukenttään vain "trenssi" ja mulla **se takki** oli ekana siinä. (U2.)

Varsinaisena tarkoitteen ensimainintana toimii jo tekstin otsikko *Vuoden viimeinen trenssikeli*, minkä jälkeen kirjoittaja mainitsee *trenssi*-sanana heti tekstin alussa. Leksikaalisen *trenssi*-NP:n jälkeen kirjoittaja käyttää referentistä definiittistä *tämä takki* -muotoa, *tämä*-NP:tä sekä *tämä takki* -NP:tä. Ensimmäisen jälkeen trenssi on luonnollisesti definiittinen, mihin vaikuttanee tekstin lisäksi sen yhteydessä oleva kuva kyseisestä takista.

Kiintoisa on usean definiittisen pronomini-NP:n jälkeen esiintyvä määräinen *se takki* -NP, sillä sen referentti ei ole sama kuin aiemmin mainituilla NP:illä. Aiemmat NP:t viittaavat siihen nimenomaiseen takkiin, joka kirjoittajalla on päällään kuvassa ja jonka hän on verkkokaupasta tilannut. *Se takki* -NP sen sijaan viittaa takkiin – tai paremminkin kuvaan takista – jonka kirjoittaja on verkkokaupassa nähnyt.

Priikin (2017) mukaan *se*-pronomini on pääsääntöisesti anaforinen, jolloin sen tarkoite on jo aiemmassa keskustelussa mainittu (Priiki 2017, 67), mikä ei tässä tapauksessa kuitenkaan ole täysin yksiselitteistä, sillä *se takki* -NP:n referenttiä ei ole aiemmassa tekstissä mainittu. Siten rajanveto tapauksen välillä ei ole täysin selvää, sillä sen voisi perustellusti luokitella myös jaetun taustan kategoriaan; jokainen tietää verkkokaupoissa olevan kuvia tuotteista, joiden perusteella tuotteita ostetaan ja tilataan kotiin. Kirjoittaja voisi siis luottaa lukijan pystyvän tunnistamaan referentin yhteisen kulttuurisen tiedonkin pohjalta.

Mitä tulee *se*-pronominin rooliin määräisenä artikkelina, on sen käyttö tässä tapauksessa artikkelimaista. Laury (1997) on todennut *se*-demonstratiivin vahvasti kieliopillistuneen puhekielessä artikkeliksi. Koska tutkielmassa tarkasteltujen blogien kielessä on havaittavissa vahvaa puhekielen vaikutusta, voidaan esittää *se takki* -NP:n tapauksessa olevan kyse määräisestä artikkelista, jonka referentti on niin ikään tunnettu. Toisaalta pakollisuuden kriteeri on tässäkin tapauksessa ongelmallinen, sillä täysin pakollinen ei *se*-tarkenne vaikuttaisi olevan. Kuitenkin sen käyttö ohjaa lukijaa paikantamaan referentin paremmin kuin jos kirjoittaja olisi käyttänyt siitä vain paljasta leksikaalista NP:tä. Siten tarkenteen rooli *takki*-NP:n yhteydessä on toimia määräisyyden merkitsijänä.

Vastaavanlaisia ensimmäintä seuraavia määräisiä NP -tapauksia ovat seuraavat esimerkit. Esimerkissä 3 blogisti kertoo Kreikan olevan maa, johon hän haluaisi matkustaa. Esimerkissä 4 käsitellään raskaudenaikaista pahoinvointia:

3. Paras paikka missä olet käynyt: *Kreikka*. Haluan niin paljon taas sinne! Kaikki Kreikan kohteet tuntuvat olevan ihania, mutta erityisesti ollaan rakastuttu perheenä Kosiin. Voi kun pääsisi matkustamaan. Maa, johon haluaisit matkustaa: No **se Kreikka!** Vaikka siellä on käyty monta kertaa, matkustan silti mieluummin sinne kuin kokeilen jotain muuta. Mä olen sellainen ”pysytään hyväksi todetussa” -tyyppi. (MO1.)
4. Pahoinvointi on nyt pysynyt pahoinvointina, sillä onnekseni ensimmäistä kertaa tässä raskaudessa lääkityksestä on ollut apua, ja Primperanin voimin oksentelu on loppunut. Ei **se pahoinvointikaan** kivaa ole, mutta olen niin onnellinen, etten enää oksenna ja yöki tauotta. (MO2.)

Leksikaalinen *Kreikka*-NP esiintyy aiemmassa tekstissä peräti kahdesti ja pahoinvointi kerran edeltävässä virkkeessä, minkä vuoksi lukijan on vaivatonta tunnistaa referentti. Molemmissa

tapauksissa *se*-tarkenteen käyttö on artikkelimaista, sillä se täyttää prototyyppisen uudelleenmaininnan kriteerin: *Kreikka – se Kreikka* sekä *pahoinvointi – se pahoinvointikaan*. Kreikka-esimerkin kohdalla kuitenkin on huomionarvoista se, että vaikka *Kreikka*-sana on maan nimenä maailmantiedosta tuttu, on kirjoittaja kuitenkin käyttänyt sen yhteydessä *se*-tarkennetta. Kuten Laury (1996) toteaa, jää *se* pois paikannimistä silloin, kun on kyse sekä puhuja-kirjoittajalle että vastaanottajalle tutusta paikasta. Jos taas puhujalla ei ole täyttä varmuutta siitä, pystyykö vastaanottaja tunnistamaan kyseessä olevan paikan, käytetään sen edellä *se*-tarkennetta. (Laury 1996, 173). Koska kuitenkin *Kreikka*-sana on esiintynyt ennen määräisessä muodossa esiintymistä tekstissä jo aiemmin, ei kirjoittajalla ole ollut perusteita olettaa, että lukija ei pystyisi sitä tunnistamaan. Tämän lisäksi kirjoittaja voi varmuudella olettaa Kreikan olevan tuttu maa jokaiselle lukijalle yhteisen kulttuurisen tiedon perusteella. Tämä tekee *se*-tarkenteen käytöstä uudelleenmaininnan yhteydessä tarpeellonta.

Laury (1996) mukaan *se* ei ole ylimääräinen täytesana, vaan sillä on oma tehtävänsä ja merkityksensä (Laury 1996, 170). Kuitenkin tässä yhteydessä *se*-tarkenteen käyttö on täytesananomaista ja näyttäisi olevan ennemminkin eräänlainen tyylikeino kuin varsinaisesti määräinen artikkeli. Referentti on lukijan tunnistettavissa, mutta *se*-tarkenne ei vaikuttaisi toimivan määräisyyden merkitsijänä.

Esimerkissä 4 *se*-tarkenne vaikuttaisi olevan pakollinen, jos oletetaan kirjoittajan viittaavan sillä johonkin määrättyyn, tiettyä aikana ilmenneeseen pahoinvointiin. Sen sijaan, jos kyseessä on geneerinen NP, joka edustaa luokkaa tai kategoriala – eli pahoinvointia yleisesti – ei tarkenteen käyttö vaikuttaisi olevan pakollista. On kuitenkin myös mahdollista, että geneeristen NP:iden yhteydessä käytetään *se*-tarkennetta uudelleenmaininnoissa. Toisaalta voi olla, että *sen* käytöllä on tarkoitus estää geneerinen tulkinta ja tuoda esille, että puheena on kirjoittajan itse kokemaa pahoinvointia. Yhtä kaikki NP:n referentti on kuitenkin tunnettu tässä tapauksessa – tai ainakin riittävän tunnettu – minkä lisäksi *se*-tarkenteen käyttö on artikkelimaista ja vaikuttaisi toimivan määräisyyden merkitsijänä.

Seuraavassa esimerkissä toimii *raskausviikko*-NP ensimmäisenä:

5. Tällä kertaa sitten taas olen pelännyt, että nyt kun vihdoon olen tottunut ajatukseen ja innoissani raskaudesta, menee se kuitenkin kesken. Yritän kuitenkin ajatella koko ajan positiivisesti. 9. raskausviikko on jo paljon varmempi kuin esimerkiksi **se seitsemäs**. (MO3.)

Tekstikatkelmassa on kiinnostavaa lauseen elliptinen jälkiosa, sillä siinä ei toisteta jo mainittua elementtiä (*raskausviikko*) (VISK § 1089). Ellipsi on *se*-tarkenteen artikkelimaisuuden sekä määräisyyden merkitsemisen kannalta ongelmallinen. Ellipsillä vältetään toisteisuutta, eli lauseenjäsentä tai sanaa ei toisteta, sillä se mainitaan jo vastaavanlaisessa paikassa toisessa lauseessa

(VISK §1177). Näin ollen *se seitsemäs* -ilmaus olisi täysin ymmärrettävissä ilman *se*-tarkennettakin johtuen siitä, että se on elliptinen ja syntaktiselta rakenteeltaan vajaa (VISK § 1089). Tarkenteen käyttö ei siis tässä tapauksessa ole pakollista. Kuitenkin, vaikka lause ei olisi elliptinen, olisi se siitä huolimatta ymmärrettävissä:

5. Tällä kertaa sitten taas olen pelännyt, että nyt kun vihdoinkin olen tottunut ajatukseen ja innoissani raskaudesta, menee se kuitenkin kesken. Yritän kuitenkin ajatella koko ajan positiivisesti. 9. raskausviikko on jo paljon varmempi kuin esimerkiksi **seitsemäs**. (MO3. Oma muunnelma 5'.)

Toisaalta *se*-pronominilla voi kuitenkin nähdä olevan painollinen rooli. Lukija saattaa käyttää pronominia alleviivaamaan sitä tosiseikkaa, että juuri jokin *tietty* seitsemäs raskausviikko on ollut raskauden kannalta epävarma – ei yleisellä tasolla kaikkien naisten raskauksien seitsemännet raskausviikot. Tämä ei tunnu kuitenkaan uskottavalta, sillä lauseen voi tulkita myös siten, että yleisesti ottaen yhdeksäs raskausviikko on keskenmeno ajatellen turvallisempi; suurin osa keskenmenoista kun tapahtuu nimenomaan alkuraskauden aikana. Tuolloin keskenmenon riski siis (ainakin teoriassa) pienenee mitä pidemmälle raskaudessa etenee. Lisäksi tekstissä ei ole aiemmin kuvailtu 7. raskausviikkoa erityisen epävarmana tai ylipäätään mainittu 7. raskausviikkoa missään yhteydessä.

Määräisyyttä ilmaisevan tarkenteen käyttö elliptisessä *se seitsemäs* -tapauksessa on huomionarvoista myös siksi, että *se*-tarkenne ei välttämättä ohjaa lukijaa paikantamaan tarkoitetta – päinvastoin. *Se*-tarkenne saattaa implikoida, että lukijan tulisi tietää, että kyseessä on jokin tietty ja määrätty, tarkkaan tunnettu raskausviikko, vaikka näin ei todellisuudessa olisikaan.

Nähdäkseni tässä tapauksessa *se seitsemäs [raskausviikko]* -NP on geneerinen luokkansa edustaja. *Se*-tarkenteen käyttö ei ole tässä yhteydessä pakollista, mutta sitä voidaan toki käyttää silloin, kun puhuja olettaa geneerisen NP:n kategorian olevan vastaanottajalle entuudestaan tuttu (Laury 1996, 167). Jos NP tulkitaan geneeriseksi, on kirjoittaja perustellusti voinut olettaa lukijan pystyvän tunnistamaan NP:n tarkoittaman kategorian. Jos *se seitsemäs [raskausviikko]* -NP:n taas tulkitaan merkitsevän jotain tiettyä raskausviikkoa, ei referentti silloin ole tunnettu. Toisaalta, kuten Laury (1996) huomauttaa, voidaan *se*-tarkennetta käyttää myös johonkin tiettyyn referenttiin viittaavan NP:n kanssa, jonka tarkoitetta kuulija ei täysin pysty tunnistamaan. Riittää, että hän tunnistaa sen tilanteesta riittävän hyvin. (Laury 1996, 167; Du Bois 1980, 23.)

4.2 Tunnettuus jaetun taustan perusteella

Tapauksia, joissa referentti on tunnistettavissa jaetun taustan perusteella, on aineistossa toiseksi eniten. Mielenkiintoista aineistossa oli se, miten toisen blogikirjoittajan teksteissä ei jaetun taustan tapauksia esiinny ollenkaan. Jaetun taustan kautta tunnistettavia NP:itä oli aineistossa yhteensä kahdeksan kappaletta. Kaikki tapaukset eivät ole täysin selvärajaisia, kuten esimerkiksi seuraava tapaus:

6. Niin tiedän että akkua ei olisi sitten loppuillaksi... joten joudutte taas tyytymään mun tyhmiin *Snapchat* videoihin :D Ja **se nimimerkki** siellä oli UinoAino. Nyt vaatteet päälle vihdoinkin ja menoksi, moi moi! (U3.)

Aiemmassa tekstissä kirjoittaja on kertonut lähtevänsä viikonloppumatkalle Blockfest-musiikkifestivaaleille. Blogitekstissä hän kertoo vaatteista, joita aikoo matkalle pakata mukaan sekä pakkaamisestaan yleisesti. Tekstin lopussa hän kertoo, ettei aio kuvata viikonlopun ajalta videota (videoblogiinsa YouTube-kanavalleen), vaan taltioi viikonlopun viettoaan sosiaalisen median Snapchat-pikaviestisovellukseen. Tekstissä ei ole ollut aiempaa mainintaa kyseisestä sovelluksesta tai nimimerkistä. NP:ssä on kuitenkin tarkenteena *se*-pronomini, sillä referentti on kirjoittajan näkökulmasta lukijan tunnistettavissa – ainakin riittävästi. Kyseisen blogistin lukija- ja seuraajakunta kuuluu pääasiassa siihen ikäluokkaan, joka tietää, mikä on Snapchat ja että kyseisessä sovelluksessa käyttäjiä pystyy etsimään nimimerkin perusteella. Tämän lisäksi kirjoittaja voi olettaa jokaisen lukijan pystyvän kulttuurisen tiedon perusteella päättelemään, mihin *se nimimerkki* -NP viittaa; Internetissä ja monissa sovelluksissa on käytössä nimimerkki, joka omalle käyttäjäprofiilille valitaan. Tämän vuoksi ei tarvitse tuntea nimenomaan Snapchat-sovellusta tunnistaakseen referentin.

Rajanveto ei tämän tapauksen kohdalla ole selvää. Toisaalta kyseessä voisi olla myös tunnettuus aiemman maininnan perusteella, jossa Snapchat toimii ensimmäisenä ja aktivoi kehyksen, jonka avulla NP:n referentti on tunnistettavissa.

Tunnettuuden suhteen ei *se*-tarkenne kuitenkaan toisaalta ole suuressa roolissa, vaikka sitä käytetään jo tarkoitteen ensimmäisessä maininnassa. Referentin tunnistamisessa oleellinen on myös deiktinen ja lokatiivinen proadverbi *siellä*, joka viittaa Snapchat-NP:seen. Toisaalta senkään puuttuminen ei vaikeuttaisi tarkoitteen tunnistamista. Yhtä kaikki referentti olisi ymmärrettävissä ilmankin *se*-tarkennetta:

6. Niin tiedän että akkua ei olisi sitten loppuillaksi... joten joudutte taas tyytymään mun tyhmiin *Snapchat* videoihin :D Ja **nimimerkki** siellä oli UinoAino. Nyt vaatteet päälle vihdoinkin ja menoksi, moi moi! (U3. Oma muunnos 6'.)

Tässä tapauksessa *se*-tarkenteen toimiminen määräisyyden merkitsijänä ei ole niin selkeätä, sillä tarkenteen rooli ei ole painollinen tai uutisarvoa kantava. Määräisen artikkelin tärkein tehtävä on indeksoida referentin tunnistettavuutta, joten määräisen artikkelin käyttö implikoi vastaanottajalle tämän pystyvän identifioimaan viittauksen kohteen. (Laury 2021, 41–42.) Tätä tehtävää ei *se*-tarkenne toimita, sillä vastaanottaja pystyy ilman sitäkin tunnistamaan referentin. Toisaalta esimerkiksi englannin kielessä samassa yhteydessä käytettäisiin määräistä artikkelia: *the nickname / user name*. Erona tässä on toki *se*, että englannissa määräinen artikkeli on pakollinen, kun taas suomessa ei. Kirjoittaja käyttää NP:n yhteydessä *se*-tarkennetta siis määräisen artikkelin roolissa huolimatta siitä, että *se* ei ole pakollinen.

Hieman epäselvä tapaus on myös esimerkki 7:

7. pieni avautuminen, potutus ja selitys. Muutama kun varmasti miettii "Missäs ihmeessä **se keskiviikkoinen KK** on!?" :D No eilinen ei mennyt niin kuin elokuvissa ja en miettinyt asioita ihan loppuun. (U4.)

Tekstiesimerkki on suoraan blogin alusta, joten aiempaa mainintaa keskiviikkoisesta KK:sta ei ole tehty, paitsi blogin otsikossa (*KK – ripset ja kynnet*). Otsikkoa voidaan tarkastella ensimainintana, jolloin tapaus voitaisiin luokitella tunnettuus aiemman maininnan perusteella -kategoriaan. Referentin ensimaininta tapahtuu blogin otsikossa ilman *se*-tarkennetta, minkä jälkeen NP esiintyy uudestaan *se*-tarkenteen kanssa. Tuolloin ainakin teoriassa tarkoite on tuttu ensimaininnan kautta. Tällöin *se* siis noudattaisi Greenbergin (1978) nollatason artikkelin käyttöä. Tosiasiassa ensimaininta ei kuitenkaan auta lukijaa tunnistamaan referenttiä, mutta toimii perusteena sille, että tarkoite esiintyy määräisessä (*se keskiviikkoinen KK*) muodossa.

Toisaalta tarkoitteen ensimaininta ei ole tehnyt referenttiä lukijalle tunnetuksi, sillä kirjainyhdistelmä KK ei ole sana eikä siis kerro lukijalle vielä mitään. Blogin kirjoittaja luottaa ilmiselvästi siihen, että referentti on lukijalle entuudestaan tuttu, sillä KK:lla kirjoittaja viittaa joka keskiviikkoiseen blogipostaussarjaan, joka on nimeltään *kauneuskeskiviikko*. KK-lyhenteen käyttäminen vaikeuttaa referentin tunnistamista, mutta jos NP olisi muodossa *kauneuskeskiviikko*, olisi sen tunnistaminen helpompaa riippumatta siitä, onko lukenut blogia aiemmin vai ei:

7. pieni avautuminen, potutus ja selitys. Muutama kun varmasti miettii "Missäs ihmeessä **se keskiviikkoinen kauneuskeskiviikko** on!?" :D No eilinen ei mennyt niin kuin elokuvissa ja en miettinyt asioita ihan loppuun. (U4. Oma muunnelma 7'.)

Tässä muodossa lukijan olisi helpompi tunnistaa referentti sekä aiemman maininnan että jaetun taustan perusteella. Oletettakoon, että jos jo otsikossa lyhenteen sijaan olisi käytetty *kauneuskeskiviikko*-NP:tä, voisi lukija silloin otsikkoa sekä *se*-tarkennetta että *keskiviikkoinen*-määritettä apunaan käyttäen tunnistaa referentin. Tuolloin hän voisi kontekstin perusteella päätellä,

että todennäköisesti kyseessä on joka keskiviikko toistuva tiettyä teemaa noudattava blogikirjoitus. Toisaalta taas jaettuun taustaan lukija voisi nojata sen perusteella, jos on seurannut blogistia sosiaalisessa mediassa tai lukenut hänen aiempia kirjoituksiaan. Sekä sosiaalisessa mediassa että blogissa ovat lukijat ja seuraajat tutustuneet blogistin *kauneuskeskiviikko*-postaus- ja -videosarjaan. Tähän peilaten on kirjoittaja todennäköisesti olettanut lukijoiden käyttävän apunaan referentin tunnistamisessa nimenomaan jaettua taustaa.

Se keskiviikkoinen KK -referentin yhteydessä *se*-tarkenne implikoi lukijalle, että kyseessä on jokin tietty, lukijan tunnistettavissa oleva referentti. Tässä yhteydessä vaikuttaisi *se*-tarkenteen käyttö siis olevan jokseenkin pakollista. NP:n referentin tunnistamista vaikeuttaa *KK*-lyhenteen käyttäminen, mutta ainakin teoriassa NP:n voi sanoa olevan tunnistettavissa. Todellisuudessa lienee täysin lukijakohtaista, pystyykö päättämään, mihin *KK*-NP viittaa. Siten *se*-tarkenteen käyttö vaikuttaisi olevan, jos ei pakollista, niin ainakin referentin tunnistamista helpottavaa. Sen rooli on siis toimia määräisyyden merkitsijänä, jolloin sen käyttö vaikuttaisi olevan artikkelimaista.

Seuraavassa esimerkissä on myös piirteitä tunnettuus aiemman maininnan perusteella -kategoriasta:

8. Asun tietty kruunaa lempparit *mustat lasit*, jotka olivat jo viime vuonna kovassa käytössä ja tämän mallin perään edelleen kysellään koska tämä ei ole **se klassinen pilotti malli** Ray-Banilta :) (U5.)

Ray-Ban-aurinkolaseja ei ole mainittu tekstissä aiemmin, mutta kirjoittaja voi helposti olettaa referentin olevan lukijalle tuttu yhteisen tietopiirin perusteella. Ray-Banin pilottiaurinkolasit ovat (ainakin länsimaalaisessa kulttuuripiirissä) suhteellisen tunnetut. *Mustat lasit* -NP:n voi kuitenkin nähdä toimivan ensimmäisenä mainintana, joka aktivoi referentin tunnistamisen mahdollistavan kehyksen. Tässä yhteydessä tarkenteen käyttö vaikuttaisi olevan suhteellisen pakollista, sillä *se* implikoi lukijalle, että kyseessä on nimenomaan tietty aurinkolasimalli. Ilman tarkennetta lause olisi ymmärrettävissä ja referentti tunnistettavissa:

8. Asun tietty kruunaa lempparit *mustat lasit*, jotka olivat jo viime vuonna kovassa käytössä ja tämän mallin perään edelleen kysellään koska tämä ei ole **klassinen pilotti malli** Ray-Banilta :) (U5. Oma muunnelma 8'.)

Se-tarkenne kuitenkin helpottaa huomattavasti referentin tunnistamista. Tarkenteen käyttö ei ole tiukasti pakollista, mutta kuitenkin referentin tunnistamista helpottavaa: Kyseessä vaikuttaisi siis olevan *se*-tarkenteen käyttö määräisenä artikkelina. Se tekee referentin tunnistamisen lukijalle helpommaksi.

Esimerkissä 9 luokittelu jaetun taustan kategoriaan ei liioin ole yksiselitteistä:

9. Apua! *Ensimmäinen postaus mun ihan ikiomalla sivustolla* enkä tiedä yhtään mitä pitäisi sanoa, olen tästä niin onnellinen! Ihan parin kuukauden päästä tulee 10-vuotta täyteen bloggaamista, KYMMENEN?!Mihin tämä aika oikein menee? Pitkään mikään ei oo oikein tääällä muuttunut joten päätin että ehkä olisi aika vihdoin ottaa **se iso askel** kohti "tuntematonta" joka on kylläkin aika tuttua. Nyt kun vuosi sitten uskalsin vihdoin avata oman yrityksen, ansaitsee se myös ihan kunnan oman sivuston jolle olis Domainin ostanut jo pari vuotta sitten talteen. (U6.)

Blogin kirjoittaja käsittelee tekstissään oman domainin eli verkkotunnuksen hankkimista blogilleen, minkä hän kuvailee olevan *se iso askel*. Ilmaus on idiomaattinen ja lienee tullut suomeen vastaavasta englannin kielen idiomaattisesta *the big step* -ilmaisusta. Ilmaisun määräisyys saattaa olla suoraa perua englannin määräisestä *the*-artikkelista, mutta määräisyyden ja tunnettuuden syy on myös perusteltavissa jaetulla taustalla ja yhteisellä tietopiirillä. Lukijan voi lähes täydellä varmuudella odottaa ymmärtävän, että kirjoittaja ei tarkoita konkreettista askelta, vaan tarkoittaa ilmauksen olevan metaforiseksi. NP:n referentti on siis lukijan tunnistettavissa jaetun tiedon perusteella.

Se iso askel -ilmaus saattaisi olla luokiteltavissa myös tunnettuus aiemman maininnan perusteella -kategoriaan, jos ensimmäinnaksi tulkitsee tekstin otsikon *Uino.fi* tai lauseen *Ensimmäinen postaus mun ihan ikiomalla sivustolla*, jotka hieman esittelevät referenttiä lukijalle. Toisaalta lukijan ei välttämättä vielä näiden perusteella ole mahdollista käsittää, mistä on kyse, sillä kirjoittaja selittää asiaa syvemmin vielä *se iso askel* -NP:n jälkeenkin.

Se-pronomini ei vaikuttaisi olevan täysin pakollinen tässä yhteydessä. Referentin tunnistaminen ei vaikeudu, vaikka tarkennetta ei NP:n yhteydessä olisikaan. Tarkenne vaikuttaisi kuitenkin tästä huolimatta toimivan painollisessa tehtävässä, jolloin sen voi sanoa toimivan määräisyyden merkitsijänä.

Aineistossa on myös tapauksia, joiden ensimmäinnassa ei ole käytetty samaa sanaa kuin uudelleenmaininnassa:

10. Tykkään myös Diana Gabaldonin *Outlander*-sarjan kirjoista, joita *kummitätini* osti minulle lapsena hyllyn täyteen. Sama kummitäti osti myös minulle kaikki Harry Potterit. Ja *Angelika*-sarjan, joka on aivan ihana! Kummitätini on aina huolehtinut kirjallisesta kasvatuksestani, mikä on hyvä, sillä **se kristillinen puoli** kyllä unohtui meidän pakana-suvussa. (MO4.)

Tekstissä ei ole aiemmin ollut puhetta kristinuskosta tai kristillisestä kasvatuksesta, mutta *kummitätini*-NP aktivoi kehyksen, jonka avulla referentti on mahdollista tunnistaa. Kirjoittaja voi luottaa siihen, että lukija pystyy yhteisen kulttuurisen taustan perusteella pääättelemään, mistä on kyse; perinteisesti – ainakin entisaikoina – kummit olivat niitä, jotka huolehtivat lapsen kristillisestä kasvatuksesta.

Kiintoisa on myös *kirjallisesta kasvatuksestani* -maininta, joka liittyy myös *se kristillinen puoli* -NP:n määräisyyteen. Tekstissä kirjoittaja ikään kuin implikoi, että sen sijaan, että kummitäti olisi huolehtinut hänen kristillisestä kasvatuksestaan – joka perinteisesti mielletään kummin tehtäväksi – on hän huolehtinut kirjoittajan *kirjallisesta* kasvatuksesta. Kirjoittaja käyttää *puoli*-sanaa samasta referentistä, johon voisi viitata myös *kasvatus*-sanalla. Siten myös tämän voisi tulkita eräänlaiseksi ensimmäinnäksi tai ainakin määräistä muotoa selittäväksi tekijäksi.

Tässä tapauksessa *se*-tarkenteen käyttö on siis perusteltua, sillä sen avulla kirjoittaja implikoi kyseessä olevan nimenomaan tietty – kristillinen – kasvatus. Arvioni mukaan *se*-tarkenne siis esiintyy tässä yhteydessä määräisyyden merkitsijänä ja sen referentti on tunnettu. Sen sijaan täysin pakollista sen käyttö ei vaikuttaisi olevan:

10. Tykkään myös Diana Gabaldonin *Outlander*-sarjan kirjoista, joita *kummitätini* osti minulle lapsena hyllyn täyteen. Sama kummitäti osti myös minulle kaikki Harry Potterit. Ja Angelika-sarjan, joka on aivan ihana! Kummitätini on aina huolehtinut kirjallisesta kasvatuksestani, mikä on hyvä, sillä **kristillinen puoli** kyllä unohtui meidän pakana-suvussa. (MO4. Oma muunnelma 10'.)

Lauseen merkitys ei suoranaisesti muutu eikä referentin tunnistaminen vaikeudu, vaikka *se*-tarkennetta ei käytettäisikään. Toisaalta, vaikka sen käyttö ei ankarana pakollista olisikaan, tuo tarkenteen poisjättäminen kontekstiin erilaisen sävyn.

Se juttu -tapaukset jaetun taustan kategoriassa

Aineistossa esiintyy *se juttu* -tyyppisiä tapauksia, jotka olen luokitellut jaetun taustan kategoriaan johtuen *juttu*-sanan idiomaattisesti luonteesta. *Juttu*-sana on suomen kielessä suhteellisen monikäyttöinen. Taipaleen (2014) mukaan lähimerkityksisillä *oma juttu* ja *mun/minun juttu* -kollokaateilla voidaan luonnehtia jotakin muista poikkeavaa ominaisuutta tai toimintatapaa (Taipale 2014, 37). Esimerkkinä hän käyttää tästä lainausta Helsingin Sanomista:

”Suomessa on vahvat perinteet puheteatterilla ja musikaaleilla, mutta ne eivät ole minun lajejani. Tämä on minun juttuni”, Minna Vainikainen sanoo.” (Taipale 2014, 37.)

Tavallista on, että kyseisiä kollokaatteja käytetään viittaamaan yksittäisiin ihmisiin, mutta myös useamman henkilön ryhmittymään (Taipale 2014, 51), kuten seuraavassa esimerkissä:

11. Tuntuu että viimeiset 4 kuukautta olen enimmäkseen pukeutunut kokomustaan, mikä yleensä on talvisin (tai okein, yleensä ympäri vuoden) **se mun juttu** ja siinä tuntuu mukavimmilta olla. (U7.)

Se juttu -ilmaus vaikuttaisi olevan idiomikonstruktio, jossa on valinnaisena mukana genetiivimuoto: *se (X:n) juttu*. Idiomit ovat tavallisesti ilmauksia, jotka koostuvat vähintään kahdesta sanasta ja joiden kokonaismerkitys ei ole pääteltävissä sanojen itsenäisistä merkityksistä. (Seppälä 2006, 32). Myös englannin kielellä lienee vaikutusta asiaan; englannin (*my*) *thing* -idiomin käyttö on samantyylistä. (*My*) *thing* -ilmaus on suoraan käännettävissä suomeksi ja sitä käytetään englannissa samankaltaisissa yhteyksissä.

Se mun juttu viittaa esimerkissä 11 kirjoittajan tapaan pukeutua kokomustiin vaatteisiin. Tällä idiomaattisella ilmauksella hän pyrkii ilmaisemaan, että täysin mustaan vaateparteen pukeutuminen on hänelle ominainen tapa ja osa identiteettiä. *Se mun juttu* -NP viittaa *Tuntuu että viimeiset 4 kuukautta olen enimmäkseen pukeutunut kokomustaan* -lauseeseen, mikä ei kuitenkaan vielä tee *se*-tarkenteen käytöstä pakollista. Virke olisi ymmärrettävissä ilman tarkennettakin:

11. Tuntuu että viimeiset 4 kuukautta olen enimmäkseen pukeutunut kokomustaan, mikä yleensä on talvisin (tai okein, yleensä ympäri vuoden) **mun juttu** ja siinä tuntuu mukavimmilta olla. (U7. Oma muunnelma 11'.)

Tarkenteen käyttäminen kuitenkin saattaa helpottaa ilmauksen ymmärtämistä idiomaattiseksi, ja vaikka se ei täysin pakollista olekaan, on sen käyttö perusteltua. Tätä puoltaa niin englannin kielen vaikutus kuin *se*-tarkenteen viittaava ja painollinen ominaisuus, joka alleviivaa kyseessä olevan jokin tietty, ainutlaatuinen *juttu*. *Se*-tarkenne toimii määräisyyden merkitsijänä, vaikkakaan ei pakollisena. Referentti on tunnettu ja lukijan tunnistettavissa jaetun taustan perusteella.

Seuraavassa esimerkissä *juttu*-sanankäyttö on niin ikään idiomaattista:

12. Onhan se myös ihanaa seurata vierestä kun toinen uskaltaa ottaa ja lähteä tuntemattomaan toteuttamaan unelmiaan <3 Vuodesta toiseen jaksetaan yhä katsoa samoja Frendien jaksoja ja syödä liikaa herkkuja, *se* on **se meidän juttu**. (U8.)

Se meidän juttu -viittaa edellä olevaan leksikaaliseen *se*-NP:seen, jonka voi tulkita samalla myös ensimmäinnäksi. Jaetun taustan kategoriaan tapaus on kuitenkin luokiteltu johtuen sen idiomaattisesta ja metaforisesta luonteesta, sillä yhteisen kieli- ja kulttuuritaustan johdosta lukija ymmärtää ilmauksen olevan metaforinen. Tämä on oleellinen tekijä referentin tunnistamisessa. Myös tässä tapauksessa *se*-tarkenteen käyttämisen ei voi sanoa olevan pakollista, mutta kuten edeltävässä esimerkissä, on sillä tässäkin referentin tunnistamista helpottava rooli. Tarkenne toimii eräänlaisena määräisyyden merkitsijänä ja NP:n referentti on lukijan tunnistettavissa.

4.3 Geneeriset pseudotunnettuus -tapaukset

Aineistossa on tapauksia, joissa NP on määräisessä muodossa huolimatta siitä, että tarkoite ei ole lukijalle entuudestaan tuttu. NP:t siis vasta esittelevät tarkoitteen, mutta tästä huolimatta niissä esiintyy *se*-tarkenne. NP:t ovat geneerisiä, eli eivät viittaa mihinkään spesifiseen tarkoitteeseen, vaan toimivat ikään kuin yleistyksinä edustamastaan luokasta. Näistä näennäisen tunnettuuden tapauksista käytän käsitettä *pseudotunnettuus*. Tämän tyyllisiä tapauksia, joissa yhdistyy sekä määräisyyttä että epämääräisyyttä oli aineistossa yhteensä 15:

13. Noin tunti me siellä rentouduttiin, Mariannan kanssa taidettiin makaa pelkästään puoleksi vedessä, kunnes kohta pitikin mennä hotellihuoneeseen pakkaamaan ja suihkuun. Mulla kun on tämä jättitukka, eli kun sen kuivaan hotellian miniföönillä, menee oikeasti **se tunti**. (U9.)

Esimerkissä 13 on *tunti*-NP mainittu jo aiemmin, mikä ei kuitenkaan selitä jälkimmäisen NP:n definiittistä muotoa; NP:t eivät viittaa samaan, tiettyyn tai tunnettuun tuntiin. Ennen kaikkea *se tunti*-NP viittaa tilanteen (hiusten kuivaamisen) keston, eikä tarkoitteeseen, joka olisi lukijan tunnistettavissa. Lukijan ei ole siis mahdollista tietää, mistä tunnista on kyse, eikä NP viittaakaan mihinkään tiettyyn, määrättyä kellonaikana (esimerkiksi kello 16 ja 17 välillä) tapahtuneeseen tuntiin tai keston. Tästä huolimatta NP on Lauryn (2021) termein rekognitionaalisessa muodossa. Lisäksi tempus muuttuu presenssiin kirjoittajan siirtyessä puhumaan geneerisellä tasolla hiusten kuivauksen kestosta. *Se*-tarkenne viestii lukijalle, että tämän tulee olla – ja oletetaan olevan – tietoinen siitä, että hiusten kuivaamisen kesto on yleisesti ottaen yksi tunti silloin, kun siihen käyttää hotellin minifööniä.

Huolimatta siitä, että NP vasta esittelee tarkoitteen, se on määräisessä muodossa. Tarkenteella luodaan kuvitteellinen taustatieto – eräänlainen illuusio jaetusta taustasta – josta lukijan oletetaan olevan tietoinen. Lukijan siis oletetaan tietävän hiusten kuivaamisesta sekä siihen kuluvasta ajasta sen verran, että tekstissä on perusteltua käyttää *se*-tarkennetta.

Edellä mainitun tapauksen kanssa samankaltaisia ovat myös seuraavat esimerkit:

14. Minä en kuitenkaan usko helikopterivanhemmuuteen, enkä todellakaan aio varjostaa lasta koko ajan joka paikkaan, koska mun mielestä lapsi ei niin opi sitten ikinä itse. Tässäkin iässä pitää saada jo **se muutama metri tilaa** ja antaa mahdollisuus oppia tekemään asioita itse. (MO5.)
15. Mulle onkin tosi hankalaa, kun te lukijat usein tulette moikkaamaan, kun siinä tulee aina **se muutama sekunti**, kun pohdin hulluna, että pitäisikö mun tuntea tämä ihminen vai ei. (MO6.)

16. Edellisissä dr.Martinensin maihareissa kun meni **se pari vuotta** että jalat oli niihin tottuneet ja nahka pehmentynyt. (U10.)

Jälleen ei referenttiä voi tunnistaa aiemman maininnan, kontekstin tai kulttuurisen tiedon perusteella. NP on rekognitionaalisessa muodossa, mutta tunnettuus on vain näennäistä; lukijan ei ole mahdollista tietää, mistä tietyistä metreistä, sekunneista tai vuosista on kyse. Lisäksi tiettyä ristiriitaa luo *se*-tarkenteen käyttö *muutama*-kvanttoripronominin yhteydessä: siinä missä *se* on yksikkömuotoinen, on *muutama* kvantifioiva, eli jonkin asian tai joukon suuruutta ilmaiseva pronomini. *Sen* käyttö kaikissa kolmessa esimerkissä on niin ikään erikoista, sillä jokaisessa tapauksessa on puhe useammasta tarkoitteesta. Yksikkömuodon tehtävä voi siis olla painottaa kokonaiskestoja yksittäisten aika- ja etäisyysmääreiden (metrien ja sekuntien) sijaan.

Huomionarvoista on myös *muutama*-kvanttoripronominin käyttö määräisyyden kannalta. NP, jonka yhteydessä on indefiniittinen kvanttoripronomini, on määräisyydeltään irrelevantti tai luontaisesti epämääräinen. Tuolloin sen tarkoite on sellainen, ettei sitä ole mahdollista tunnistaa. (ISK § 1409.) Kvantifioinnin ilmaisimen käyttö aiheuttaa sen, ettei kyseessä ole mikään tietty, spesifi tarkoite. Kvanttoripronomini yhdistettynä määräisyyttä ilmaisevaan *se*-tarkenteeseen luo lauseeseen tiettyä ristiriitaisuutta. Tämä johtuu siitä, että indefiniittisellä kvanttoripronomilla ilmaistaan, että tarkoite on identifioimaton (VISK § 746), mutta samanaikaisesti *se*-tarkenteella merkitään definiittisyyttä.

Esimerkissä 16 kvanttoripronomini *pari* on peruslukusana, jolla ilmaistaan likimääräistä lukumäärää. Tästä johtuen myös sitä voidaan pitää indefiniittisenä, sillä huolimatta siitä, että sana merkitsee (noin) kahta, ei sitä voida pitää tarkkana ilmauksena. Tämän lisäksi *se pari vuotta* viittaa jälleen, kuten sitä edeltävässä tapauksessa, tilanteen (kenkien pehmenemisen) keston. Siten tässäkin tekstiesimerkissä on sekä määräisyyttä että epämääräisyyttä edustavia elementtejä. *Se*-tarkenteen käyttö luo illuusion näennäisestä tunnettuudesta, mutta referentti ei ole tunnettu eikä tarkenteen käyttö liioin ole yhdessäkään tapauksessa pakollista.

Näiden likimääriä merkitsevien ilmaisujen yhteydessä *se*-tarkenteen käyttö implikoi jälleen lukijalle, että tämän odotetaan olevan tietoinen siitä, että tapauksissa kuvatut tilanteet kestävät yleisesti pari vuotta tai muutaman sekunnin. Lisäksi kirjoittaja pitää esimerkissä 14 odotuksenmukaisena, että lukija vaivoitta tietää, että jo lapsi tarvitsee *sen muutaman metrin tilaa*. Ikään kuin tarkoitteesta olisi jo puhuttu aiemmin ja todettu asian olevan näin. Kirjoittaja ikään kuin kutsuu vastaanottajan samaistumaan hänen kanssaan yhteiseen tietopiiriin ja perspektiiviin, jossa tietoisuus tällaisesta ilmiöstä on yleisesti tiedostettu, tunnistettu ja tunnustettu seikka.

Kiinnostava esimerkki on aineistossa tapaus, jossa oli sekä määräisyyttä osoittava *se*-pronomini että englannin kielen määräisyyttä merkitsevä *the*-artikkeli:

17. Ripsiseerumi on ehdottomasti **se mun THE luottotuote**, josta en luovu, koska en olisi ikinä uskonut, että mulla voi oikeasti olla pitkät kauniit ripset. Revitalash-seerumia voit tilata esimerkiksi Kicksiltä. (MO7.)

Eräänlaisen kaksinkertaisen määräisyyden merkitsijän käyttäminen on huomionarvoista. Tässäkin tapauksessa tarkenne liittyy NP:hen sen ainutkertaisuutta osoittaakseen, jossa englannin *the*-artikkeli ikään kuin vielä lisäksi alleviivaa tätä. Toisaalta englanninkielisen määräisen artikkelin käyttäminen lienee myös perua puhemieheistä, jossa välillä käytetään *the*-sanaa eräänlaisena painollisuutta ilmaisevana tyylikeinona.

Se-tarkoitteen käytöllä kirjoittaja implikoi lukijalle, että jokaisella ihmisellä on vastaavanlainen luottotuote, josta ei luovuta. Tässä tapauksessa ripsiseerumi on kirjoittajalle juuri tällainen luottotuote. *Se*-tarkenne muistuttaa tässä Lauryn (2021) käsittelemää *se semmonen*-ilmausta: *se* implikoi, että on olemassa sellainen luottotuotteiden kategoria, josta ei luovuta. Lisäksi kirjoittaja tekee oletuksen, että lukija on tietoinen tästä kategoriasta.

NP:n referentti on tunnettu esimerkissä 17 ja tarkenteen käyttö artikkelimaista. Tarkenteen käyttö ei tässä yhteydessä kuitenkaan ole pakollista, mutta sen tarkoitus vaikuttaisi olevan määräisyyden merkitsijänä toimiminen.

Esimerkissä 18 on kataforinen viittaussuhde, eikä NP:n referentti ole spesifi:

18. Olen ollut jo vuosia **se ihminen** jonka vaatekappi on 90% mustaa mustaa mustaa, ihan sukkia ja alkkareita myöten. (U11.)

Ilmauksessa *se ihminen* -NP on määräinen, vaikka referentti ei todellisuudessa ole tunnettu. Anaforan peilikuvana katafora viittaa eteenpäin, minkä lisäksi *se*-tarkenteen hyödyntäminen luo kuvitteellisen yhteisen taustatiedon. Tarkennetta käyttämällä kirjoittaja olettaa ja implikoi lukijan olevan tietoinen, että on olemassa tietty ihmistyyppi, jonka vaatekaapin sisältö on lähes täysin mustaa ja joka pukeutuu aina mustiin. Samalla kirjoittaja viestii itse identifioituvansa tähän ihmistyyppiin. Ilman aiempaa mainintaa tekstissä kirjoittaja vaikuttaisi ikään kuin luottavan mustiin pukeutuvien ihmisten olevan niin yleinen ilmiö, että lukijan on vaivatonta käsittää, mitä kirjoittaja tarkoittaa.

4.4 Kielen, vuorovaikutuksen ja empatian rooli se-NP:n yhteydessä

Se-tarkenteella varustetut määräiset NP:t, jotka on tutkielmassa luokiteltu geneerisen pseudotunnettuuden luokkaan, näyttäisivät liittyvän myös empatiaan ja vuorovaikutuksellisuuteen. Myös näköaistilla on tässä tärkeä rooli. Herlinin ym. (2011) mukaan näköaisti liittyy kielen ja empatian suhteeseen, mikä onkin kognitiivisessa kielitieteessä käsitelty aihe. Tutkimusten kohteena on tarkasteltu muun muassa sitä, että kaksi henkilöä voivat yhdessä katsella jotakin oliota ja tapaa, jolla tämä ilmenee kielellisessä merkityksenannossa. Deiktisten elementtien suhteen tämä on huomionarvoista, sillä sen tutkimuksessa on yhdistetty maailman tarkastelu sekä vuorovaikutustilanteeseen osallistuvien henkilöiden välinen dynamiikka; lapset oppivat demonstratiivipronominit vuorovaikutustilanteiden avulla: Referentin tunnistaminen tapahtuu seuraamalla hoitajan katsetta. Katseen ja kielen yhteenliittymistä on tarkasteltu myös kielen synnyn sekä kielellisen vuorovaikutuksen edellyttämän tietyn intersubjektiivisuuden asteen yhteydessä. (Herlin ym. 2011.)

Herliniä ym. (2011) mukaillen aineiston esimerkkitapauksissa *se*-tarkenteen käytön voi nähdä avautuvan juuri katseen ja tekstin näkökulman kautta, sillä deiktiset keinot ovat työkaluja perspektiivin luomiseen. Aineiston pseudotunnettuus-tapauksissa *se*-demonstratiivin käytöllä kirjoittaja vaikuttaisi ikään kuin asettavan itsensä lukijan kanssa samaan perspektiiviin ja näkökulmaan.

Herlin ym. (2011) puhuvat jaetusta huomiosta (*shared attention*) sekä yhteishuomiosta (*joint attention*). Jaettu huomio -tilanne on sellainen, jossa henkilöt katselevat jotakin objektia. Edellytyksenä jaetun huomion toteutumiseksi on, että henkilöt tietävät, että jokainen tilanteessa läsnä oleva katselee samaa objektia. Yhteishuomio sen sijaan on hieman monimutkaisempi ja refleksiivisempi tilanne. Se edellyttää paitsi tietoisuuden siitä, että molemmat katselevat samaa objektia, myös sen, että jokainen läsnäolija tiedostaa oman katseen olevan myös toisen katsojan (tai toisten katsojien) tiedostama; ”minä näen, että sinä näet, että minä näen X:n”. Tästä on käytetty myös nimitystä ”kolmannen asteen huomio”.

Jaetusta huomiosta kehittyy yhteishuomio silloin, kun tunnistetaan, mihin henkilö pyrkii saamaan toista henkilö suuntaamaan oman havaintonsa. Nämä keinot, joilla tätä pyrkimystä on yritetty jakaa, ovat toimineet kielellisen kommunikaation perustana. Siten ensisijaisesti yhteistyö ja -toiminta sekä taito ymmärtää toisen henkilön näkökulma, aikeet ja tunteet ovat seikkoja, joihin ihmisen kielellinen kyky perustuu. Perimmäisimpänä perusmekanismina tässä asetelmassa on ihmisen kyky empatiaan,

jota on Zlatevin (2008) mukaan mahdollista tarkastella intersubjektiivisuuden perimmäisimpänä muotona. (Herlin ym. 2011, 19; Zlatev 2008, 223.)

Tähän nojaten pseudotunnettuus-esimerkit voidaan hahmottaa eräänlaisiksi yhteishuomion ilmentymiksi: lukija tunnistaa, mihin kirjoittaja pyrkii saamaan hänet suuntaamaan havaintonsa. Tämä näkyy muun muassa esimerkissä 18. Siinä *se*-tarkenne implikoi lukijalle, että jokaisessa (kaveri-) porukassa on olemassa mustiin pukeutuvan ihmisen rooli, johon kirjoittaja viittaa. *Se*-tarkenteen käyttö on pyrkimys saada lukija tunnistamaan asia tai ilmiö, mihin kirjoittaja viittaa, perimmäisenä tarkoituksenaan rakentaa intersubjektiivisuutta ja eräänlaista yhteistä tietoisuutta ilmiöstä: 'me molemmat tiedämme, että molemmat tietävät, että on olemassa mustiin pukeutuvan henkilön rooli' -tyylinen ajattelu mahdollistaa kirjoittajalle määräisen NP:n käytön.

Pseudotunnettuus-tapauksissa on havaittavissa samoja piirteitä kuin Lauryn (2001) tutkimuksessa. Definiittistä NP:tä käyttäessään puhuja implikoi, että vastaanottaja on tietoinen kyseessä olevasta referentistä ja siten myös kykeneväinen sen tunnistamaan. Puhuja voi siis esittää referentin tunnistettavana huolimatta siitä, että tietää, ettei se ole sitä. Tarkoituksena puhujalla on taivutella vastaanottaja omaksumaan hänen näkökulmansa jossain aiheessa. Tästä Laury käyttää esimerkkinä keskustelua, joka käydään kahden opettajan välillä. Keskustelunaiheena on nuoria lukijoita kiinnostavien kirjojen löytäminen. Aiheen tiimoilta puhuja PY on ilmaissut väkivaltaista materiaalia sisältävän kirjallisuuden sopivan nuorille pojille, kun taas KM on ollut vahvasti eri mieltä. (Laury 2001, 403–404.)

312 KM:.. niin ei [väkivaltaa niille].
313 PY [Se on se,
314 ei kun se,]
315 joo,
316 toisaalta se on,
317 ^näinkin,
318 mutta siis sanotaan että,
319 ne .. menee niin ku yli sen,
320 et ne kasvaa **sen väkivaltansa** pois. (Laury 2001, 404.)

Lauryn esimerkin *sen väkivaltansa* -NP muistuttaa myös tässä työssä tarkasteltuja tapauksia. Erona on toki se, että kyseessä on keskustelu eikä teksti. Lisäksi erona on se, ettei tutkielman aineiston esimerkeissä ole läsnä minkäänlaista väittelyä tai eriäviä mielipiteitä.

Lauryn esimerkissä puhuja PY on sitä mieltä, että pojat voivat päästä väkivaltaisuutensa yli. Rivillä 320 hän käyttää määräistä muotoa *sen väkivaltansa*. Tällä tavoin hän esittää väitteen, että referentti on vastaanottajan tunnistettavissa. Referenttiä ei ole kuitenkaan keskustelussa mainittu aikaisemmin. Se ei liioin ole läsnä keskusteluympäristössä, jolloin tunnettuuden voisi olettaa juontuvan yhteisestä

kulttuurisesta tietoisuudesta liittyen nuorten poikien ominaisuuksiin. Laury kuitenkin huomauttaa, ettei moiselle olettamukselle ole perusteluita: ajatus siitä, että nuoret pojat olisivat väkivaltaisia, ei ole yleisesti tiedostettu seikka suomalaisessa kulttuurissa tai suomalaisten opettajien keskuudessa. Sen ei liioin tarvitse olla PY-puhujankaan mielipide, jotta hän voi käyttää definiittistä muotoa. NP toimii väitteenä siitä, että nuoret pojat ovat väkivaltaisia, ja sen tavoite on saada kuulija hyväksymään tämä väite. Tämänkaltainen määräisten muotojen hyödyntäminen on poliittisessa keskustelussa tavallista. (Laury 2001, 404–405.)

Kuten sanottu, ei tutkielman aineistossa ole kyse väittelystä tai mielipidevaikuttamisesta. Kuitenkin esimerkki 18 muistuttaa Lauryn (2001) *sen väkivaltansa* -esimerkkiä: molemmissa kirjoittaja tai puhuja *se*-demonstratiivin avulla tekee implisiittisen väitteen, jossa esittää jonkin asian vastaanottajalle tunnistettavana ja totena. Väite sisältää siis samalla oletuksen siitä, että kirjoittaja odottaa vastaanottajan tietävän, mistä on kyse ja mihin *se*-demonstratiivi viittaa. Lisäksi hän odottaa vastaanottajan hyväksyvän hänelle esitetyn implisiittisen väitteen. Koska määräistä NP:tä hyödynnetään Lauryn kuvailemalla tavalla erilaisissa väittelytilanteissa, kuten poliittisessa diskurssissa, on tämänkaltainen kielenkäyttö luonnollisesti voinut siirtyä diskurssista toiseen, vaikka syy kielenkäyttötavalle voi olla eri. Tarkastelemieni tekstien kohdalla vaikuttaisi olevan kyseessä puhujan taholta – puhekielestä omaksuttu – pyrkimys rakentaa eräänlaista intersubjektivistista perustaa ja yhteenkuuluvuuden tunnetta itsensä ja lukijoidensa välille.

Yhtymäkohtia tarkastelemalleni ilmiölle on havaittavissa Kalliokosken (1995) tutkimuksessa, jossa hän käsittelee empatiaa uutisteksteissä. Kalliokosken käsittelemissä tapauksissa on kyse näkökulman vaihtamisesta:

***Hukkunut.** Eilen klo 11 a.p. hukkui Santalahden satamassa entisen aliupseerin N. Andrejeffin 8-vuotinen poika. --. Silmän räpäyksessä hävisivät sekä kelkka että mäenlaskija jään alle ja awuksi kiirehtiwien ihmisten onnistui wasta noin tunnin kuluttua saada tuo pieni ruumis ylös ongituksi mutta silloin se oli jo hengetön. (4.2.)*

Viimeisessä virkkeessä näkökulma vaihtuu objektiivisesta tarkkailijasta lähemmäs hukkunutta poikaa ja tämän viimeisiä hetkiä. Tätä näkökulman vaihdosta kuvaa *tuo pieni ruumis* -ilmaisu, joka on empaattinen NP. (Kalliokoski 1995, 55.) Näkökulman vaihdos vaikuttaisi olevan toimittajalta (tietoinen) tapa käyttää kieltä ja kuvailla tapahtunutta sen edellyttämällä tavalla. Kalliokosken (1995) mukaan tämänkaltainen kielenkäyttö rakentaa yhteyttä kertojan ja yleisön välille (Kalliokoski 1995, 55.) Tutkielman aineiston esimerkeissä näyttäisi *se*-demonstratiivin käytössä olevan kyse nimenomaan näkökulmasta, joka siirtää sekä kirjoittajan että lukijan mentaalisesti lähemmäs referenttiä:

19. Mulle on tärkeää pitää **se viikonlopun herkkupäivä**, koska olen huomannut, että ilman herkkupäivää en onnistu tekemään ruokavaliooni pysyvää muutosta. (MO8.)

Kalliokosken (1995) käyttämä termi *empaattinen NP* on jokseenkin kuvaava. Deiksistä käytetään luomaan ilmaukselle ajalliset ja paikalliset puitteet, joiden avulla lukija kykenee tunnistamaan, samastumaan sekä ymmärtämään toisen ihmisen näkökulman. Sitä siis hyödynnetään luomaan konteksti, jonka pohjalta tapahtumia tarkastellaan. (Herlin ym. 2011, 78.) Deiktisen *se*-elementin avulla siis kirjoittaja luo perustan samastumiselle sekä yhteiselle näkökulmalle, jonka pohjalta referentin tunnistaminen tapahtuu.

4.5 Kokoavasti *se*-tarkenteen käytöstä

Tutkielmani aineisto on jaoteltu kolmeen eri kategoriaan riippuen siitä, millä perusteella kunkin NP:n tarkoite on tunnistettavissa: jaetun taustan vai aiemman maininnan perusteella. Lisäksi kolmanteen kategoriaan luokittelin tapaukset, joissa tarkoite ei ollut tunnettu tai spesifi huolimatta sen esittämisestä definiittisessä muodossa. Tämä viimeisin kategoria on tutkielmassa ollut painoarvoltaan suurin, sillä siinä esiintyvä näennäisen tunnettuuden ilmiö on aiemmassa demonstratiivien tutkimuksessa jäänyt vähemmälle huomiolle.

Suurimmaksi kategoriaksi aineistossa odotusten mukaisesti muodostui kategoria, johon luokittelin määräiset NP:t, joiden referentti oli tunnistettavissa aiemman maininnan perusteella. Näitä tapauksia oli aineistoni kaikista tapauksista yhteensä 86 kappaletta. Tämän kategorian tapausesimerkeissä jokaisen *se*-NP:n referentti oli tunnettu.

Sellaiset määräiset NP:t, joiden referentti oli tunnistettavissa jaetun taustan perusteella, muodostivat pienimmän kategorian. Siihen kuului yhteensä 11 tapausta. Pseudotunnettuus-kategoria sitä vastoin koostui yhteensä 13 tapauksesta.

Rajanveto aiemman maininnan ja jaetun taustan kategorioiden välillä ei osoittautunut selvärajaiseksi, mikä näkyy muun muassa esimerkissä 9, joka piti sisällään niin tunnettuuden aiemman maininnan kuin jaetun taustankin perusteella. Jaetun taustan kategoriassa jokaisen esimerkin kohdalla oli referentti tunnettu.

Sekä jaetun taustan että aiemman maininnan kategoriassa *se*-tarkenteen rooli oli toimia NP:n edellä viittaavassa tehtävässä määräisyyden merkitsijänä. Siten on perusteltua sanoa, että tarkenteen käyttö

on artikkelimaista. Mitä tulee artikkelin pakollisuuteen, ei tarkenteen käyttö aineiston esimerkeissä vaikuttanut olevan tiukan pakollista. Toisaalta kuitenkin *se*-pronominin pois jättäminen toi kontekstiin pienen sävyeron, kuten esimerkissä 10:

10. Tykkään myös Diana Gabaldonin *Outlander*-sarjan kirjoista, joita *kummitätini* osti minulle lapsena hyllyn täyteen. Sama kummitäti osti myös minulle kaikki Harry Potterit. Ja Angelika-sarjan, joka on aivan ihana! Kummitätini on aina huolehtinut kirjallisesta kasvatuksestani, mikä on hyvä, sillä [se] kristillinen puoli kyllä unohtui meidän pakana-suvussa. (MO4. Oma muunnelma 10'')

Vaikuttaisi siis siltä, että *se*-pronominin rooli on toimia referentin tunnistamista helpottavana elementtinä. Sen käyttö ei kuitenkaan ole tiukan pakollista.

Juvonen (2000) on esittänyt näkemyksen, jonka mukaan *se*-pronominia ei voida pitää määräisenä artikkelina vedoten Greenbergin (1978) pakollisuuskriteeriin. Toisaalta kuitenkin yksilötason kielenkäytössä voidaan puhua pakollisuudesta, mutta *se*-pronomini ei nouse muiden demonstratiivien ylitse erityisenä määräisenä artikkelina. *Se*-pronominin fonologisessa tai morfologisessa muodossa ei ole tapahtunut mitään muutosta eikä sen käyttäminen liioin ole kaikissa asiayhteyksissä ennustettavissa. (Juvonen 2000, 96–97.) Hän myös huomauttaa, että ihminen tiedostaa kieliopin vasta, kun kuulee jonkun rikkovan sen sääntöjä. Vasta sitten kielioppi tulee näkyväksi, kun jokin keskeinen kieliopillinen elementti puuttuu sieltä, missä sen kuuluisi olla, tai sitä käytetään tavalla, jolla sitä ei kuuluisi käyttää. Natiivit suomen puhujat eivät reagoi, vaikka *se*-pronominin jättäisi pois. Kuitenkin joidenkin yksilöiden puheessa tai yksittäisissä teksteissä oli Juvosen tutkimuksessa havaittavissa tiettyä kaavamaisuutta, joka näyttäisi viittaavan determinanttien kieliopilliseen käyttöön. (Juvonen 2000, 192–194.)

Larjavaara (1990) on niin ikään sitä mieltä, ettei suomen kielessä ole määräistä artikkelia vedoten myös sen pakollisuuteen. Hänen mukaansa *se*-pronomini on hyvin lähellä määräistä artikkelia. Koska sen käyttö on vapaaehtoista eikä pakollista, ei voida sanoa olevan kyse minkäänlaisesta artikkelisysteemistä eikä liioin vakiintuneesta indeksisysteemistä. (Larjavaara 1990, 146–147.)

Tutkielmani aineiston perusteella näyttäisi selvältä, että vaikka tarkenteen käyttö ei ole tiukan pakollista, on sillä kuitenkin rooli eräänlaisena määräisyyden osoittajana. Se myös toimii referentin tulkintaa helpottavana viittaavana paikannusohjeena, kuten muun muassa nähdään edellä olevasta esimerkistä 10. Nähdäkseni on lisäksi huomionarvoista, että huolimatta *se*-pronominin käytön niin sanotusta vapaavalintaisuudesta, on sen käyttö kuitenkin suhteellisen frekventtiä. Laury (1997) on todennut väitöskirjassaan jo yli 25 vuotta sitten, että pronominaalisen *se*-tarkenteen käyttö diskurssissa on selkeästi yli sen frekvenssin, jolla demonstratiiveja yleensä käytetään. *Se*-pronominin käyttö on kuitenkin vähäisempää kuin kielissä, joissa on määräinen artikkeli. Kuitenkin nuoremmilla

puhujilla Helsingin puhekielessä sen käyttö on ainakin narratiivisessa diskurssissa niin tiheää, että se on verrattavissa artikkelikieliin. (Laury 1997, 260.) Lisäksi Laury (1997) huomauttaa pakollisuuskriteeriin ja *se*-pronominin mahdolliseen pois jättämiseen vetoamisen olevan ongelmallista, sillä puhujat tuottavat puhetta eivätkä jälkikäteen voi ”jättää pois” puheestaan mitään, mitä on jo sanottu (Laury 1997, 253). Mielestäni tämä on huomionarvoista, sillä huolimatta siitä, että puhujan – tai kirjoittajan – on mahdollista jättää jokin kielen elementti pois, ratkaisevaa on kuitenkin se, mitä hän *ei* päättää jättää pois. Laajalle *se*-pronominin käytölle on siis oltava perusteet; jos puhuja ei koe sitä merkitystä kantavana, tuntuisi todennäköiseltä, että Lauryn (1997) esille tuoman yleistymisen sijaan sen käyttö ennemminkin harventuisi.

Aineistoni perusteella olen havainnut, että *se*-pronominia käytetään vaihtelevissa konteksteissa: määräisyyden merkitsijänä, mutta myös kategorisoinnissa sekä niin sanotun empaattisen NP:n yhteydessä. Jälkimmäisen olen tulkinnut liittyvän sosiosentrisyyteen sekä jaettuun kokemukseen.

Pseudotunnettuus-kategorian *se*-NP:ille oli jokaiselle yhteistä, ettei referentti ollut tunnettu huolimatta definiittisestä muodosta. Näissä tapauksissa yhdistyi siten niin definiittisyyttä kuin indefiniittisyyttä, kuten esimerkissä 14:

14. Minä en kuitenkaan usko helikopterivanhemmuuteen, enkä todellakaan aio varjostaa lasta koko ajan joka paikkaan, koska mun mielestä lapsi ei niin opi sitten ikinä itse. Tässäkin iässä pitää saada jo **se muutama metri tilaa** ja antaa mahdollisuus oppia tekemään asioita itse. (MO5.)

Aineistossa esiintyi ajan ja matkan likimääreiden yhteydessä definiittisiä muotoja huolimatta siitä, että NP:n referentti ei ollut tunnettu eikä sitä ollut mahdollista tunnistaa. Mielenkiintoista oli myös indefiniittisen kvanttoripronominin käyttäminen näiden NP:iden yhteydessä. Nähdäkseni näiden kaltaisilla *se*-pronominin esiintymillä on yhtymäkohtia Lauryn (2021) tarkasteleman *se semmonen* - ilmaisun kanssa ja esitänkin, että näissä tapauksissa *se*-tarkenteen merkitys on toimia kategoriaa ilmaisevana kielenaineiksena. Likimääräinen ilmaus ei voi olla definiittinen, jolloin *se*-tarkenteen rooli ei voi olla määräisyyttä ilmaiseva huolimatta siitä, että se luo illuusion tunnettuudesta. Tämä seikka argumentoi sitä roolia vastaan, mikä *se*-pronominille on perinteisesti mielletty; *se* antaa kuulijalle vihjeen siitä, että referenttiä tulisi etsiä jostain aiemmin sanotusta (Etelämäki 2006, 98–99). Esimerkin 14 kaltaisissa yhteyksissä tämä ei kuitenkaan ole vastaanottajalle mahdollista.

Tässä tutkielmassa tarkasteltujen seikkojen pohjalta on nähdäkseni perusteltua sanoa, ettei suomen kielessä – ainakaan vielä – ole varsinaista kieliopillista artikkelia. Tutkielman aineiston perusteella arvioisin, että puhujilla on käytössään kielellisiä resursseja, joita hyödyntää määräisyyden ilmaisemisessa, mutta joiden käyttöä syntaksi ei vaadi. Juvonen (2000) sen sijaan on esittänyt, ettei

suomessa ole tällaista vapaaehtoista kieliopillista kategoriaa, vaan käynnissä on *se-* ja *tämä-* pronomien välinen kilvoittelu, joista jompikumpi saattaa kehittyä kieliopillistuneeksi artikkeliksi (Juvonen 2000, 196). Mielestäni on kuitenkin perusteltua sanoa, että koska *se*-pronomia hyödynnetään määräisyyden merkitsijänä, vaikuttaisi *se* (*tämä*-pronomien ohella) muodostavan jonkinlaisen kielellisen resurssin, jota kielenkäyttäjät voivat hyödyntää definiittisyyttä ilmaistessaan. Myös Etelämäki (2006) on sitä mieltä, että *se* implikoi tarkoitteen riittävää tunnettuutta ja sitä voi pitää tilanteista määräisyyttä osoittavana artikkelina. Kuitenkin on otettava huomioon myös muiden pronomien pystyvän paikantamaan tarkoitteen. (Etelämäki 2006, 117.)

Kuten Juvonenkin, (2000) pidän perusteltuna sanoa, että *se*-pronomien käytön syyt ovat sociolingvistisiä eikä suomeen, kuten (Koller 2010) on todennut, ole muotoutunut kieliopillista määräinen-epämääräinen -oppositiota (Koller 2010, 15). Tätä perustelen edellä käsitellyillä seikoilla, eli *se*-tarkenteen vapaaehtoisella käytöllä sekä sillä, että sen esiintymiskonteksti on vaihteleva ja toisinaan sellainen, ettei NP:n määräisestä muodosta huolimatta referenttiä ole mahdollista tunnistaa. Myös se, että syntaksi ei tarkenteen käyttöä vaadi, on yksi perusteluista. Siten pidän todennäköisenä syynä *se*-pronomien käytölle ihmisen tarvetta luoda ja rakentaa intersubjektiiivisuutta. Myös yhtenä mahdollisena syynä pidän kaunokirjallisuuden sekä englannin kielen vaikutusta, joista kumpaakin myös Laury on sivunnut työssään; hänen mukaansa kielikontakteilla on varmasti ollut vaikutuksensa *se*-demonstratiivin käyttöön (Laury 1997, 263–264). Tämän lisäksi *se*-demonstratiivin hyödyntäminen implisiittisesti oman näkökannan totena esittämisessä on tavallista esimerkiksi poliittisessa diskurssissa (Laury 2001, 404–406). Siten pidän mahdollisena ja luonnollisena tällaisen retorisen keinon siirtymistä myös laajemmin puhekieleen – joskin neutraalimpana eikä samanlaiseen mielipidevaikuttamiseen pyrkivänä kuin politiikan saralla.

Mitä tulee *se*-demonstratiivin käytön sociolingvistisiin syihin, Zlatevin (2008) mukaan intersubjektiiivisuuden perimmäisin muoto on ihmisen kyky empatiaan (Herlin ym. 2011, 19; Zlatev 2008, 223). Ihmisen kielellinen kyky perustuu taitoon ymmärtää toisen henkilön näkökulma, aiheet ja tunteet (Herlin ym. 2011, 19). *Se*-tarkenteen käyttö tähänneekin määräisyyden merkitsemistä enemmän yhteisen sosiaalisen vuorovaikutuspohjan luomiseen. Tarkenteen käytöllä vaikuttaisi olevan pyrkimys saada vastaanottaja tunnistamaan tarkoite, johon viitataan. Perimmäisenä tarkoituksena on luoda yhteenkuuluvuutta ja yhteisymmärrystä:

19. Välttelen hiilareita ja huonoa rasvaa, mutta en kiellä mitään totaalisesti. Tämä koskee myös herkkuja! Mulle on tärkeää pitää **se viikonlopun herkkupäivä**, koska olen huomannut, että ilman herkkupäivää en onnistu tekemään ruokavaliooni pysyvää muutosta. (MO8.)

Se-tarkenteen käytöllä lukija pyrkii välittämään vastaanottajalle implisiittisen viestin. Siten Hanksin (1990) käsittelemä deiktisen viittauksen sosiosentrisyys näyttäisi olevan kielellisiä valintoja ohjaava

tekijä. Hanksin mukaan sosiokulttuuriset sekä kielelliset skeemat ovat tekijöitä, jotka ohjaavat yhteisön jäsenten arki ajattelua sekä kielellisiä valintoja. Ympäristö muodostaa sosiokulttuurisen konstruktion ja tämän konstruktion sisällä tehdyt kielelliset viittaukset merkitsevät paikan ottamista sekä yhteisen todellisuuden jäsentämistä tässä konstruktiossa. Lisäksi kielelliset viittaukset jäsentävät yhteistä todellisuutta. Hanksin mukaan kieltä tulee tutkia sosiokulttuurisen todellisuuden osana, sillä se on muodostunut kielen sisään. (Etelämäki 1998, 284–285; Hanks 1990, 42–43, 200.) Larjavaaran (1990) mukaan etäisyyden ilmaiseminen voi olla emotionaalista, mihin käytetään subjektiivis-emotionaalisia ilmauksia: *Tuo tuhoisa liike / tämä meille rakas aate löysi kannattajia kaikkialta.* (Larjavaara 1990, 150–151) Juuri tämänkaltaisesta ilmiöstä vaikuttaisi olevan kyse aineiston tapauksissa. Siten arvioisin *se*-pronominin käytön NP:n tarkenteena olevan motivoitunut määräisyyden ilmaisemisen sekä sosiosentrisyyden pohjalta.

5 Yhteenveto

Tutkielmassani olen tarkastellut *se*-demonstratiivipronominin käyttöä tarkenteena NP:n yhteydessä. Tutkielma liittyy osaksi pitkää demonstratiivipronominien tutkimusten jatkumoa, joista kuuluvimpia puheenvuoroja ovat esittäneet Ritva Laury (mm. 1997; 2001; 2021), Katri Priiki (2017), Marja Etelämäki (2006), Matti Larjavaara (mm. 1985; 1990; 2001; 2007) ja Päivi Juvonen (2000). Olen pyrkinyt vastaamaan työssäni tutkimuskysymyksiini, jotka olivat:

1. Esiintyykö *se*-pronomini tutkielman aineistossa määräisenä artikkelina ja onko näissä tapauksissa NP:n referentti tunnettu?
2. Jos NP:n referentti ei ole tunnettu, mikä on *se*-tarkenteen rooli?

Tutkielmani aineisto on jaoteltu kolmeen eri kategoriaan riippuen siitä, millä perusteella kunkin NP:n tarkoite on tunnistettavissa: jaetun taustan vai aiemman maininnan perusteella. Lisäksi kolmanteen kategoriaan luokittelin tapaukset, joissa tarkoite ei ollut tunnettu tai spesifi huolimatta sen esittämisestä definiittisessä muodossa. Tämä viimeisin kategoria on tutkielmassa ollut painoarvoltaan suurin, sillä siinä esiintyvä näennäisen tunnettuuden ilmiö on aiemmassa demonstratiivien tutkimuksessa jäänyt vähemmälle huomiolle. Aineistoani analysoin kvalitatiivisesti.

Aineiston analyysin pohjalta arvioni on, että *se*-pronomini ei esiinny aineistossani määräisenä artikkelina. Sitä ei voida pitää kieliopillisena artikkelina johtuen siitä, että sen käyttö on vapaavalintaista eikä syntaksin pohjalta motivoitunutta. Sitä voi kuitenkin hyödyntää määräisyyden merkitsijänä, joka Etelämäkeä (2006) mukailleen implikoi tarkoitteen riittävää tunnettuutta ja voi toimia tilanteista määräisyyttä osoittavana artikkelina (Etelämäki 2006, 117). Toisin kuin Juvonen (2000), olen kuitenkin sitä mieltä, että *se*-pronomini on osa kielellistä resurssivarantoa, jota voi hyödyntää määräisyyden ilmaisemisessa. *Se*-pronominilla on nähdäkseni jonkinlaista uutisarvoa kantava tehtävä määräisyyden ilmaisemisessa.

Tarkastelemissani *se*-tarkenteen sisältävissä NP-tapauksissa NP oli useimmiten tunnettu jaetun taustan tai aiemman diskurssimaininnan perusteella. Kaikissa tapauksissa NP:n referentti ei kuitenkaan ollut tunnettu. Näitä tapauksia käsitteletin pseudotunnettuus-kategoriaan luokiteltuina. Huolimatta NP:n esittämisestä definiittisessä muodossa ei referentti ollut tunnettu tai spesifi, ja kaikissa tapauksissa sitä ei ollut mahdollista tunnistaa.

Tapaukset, joissa *se*-tarkenne loi illuusion spesifistä tarkoitteesta, olivat moninaisia. Toisaalta niissä näytti olevan kyse toimimisesta kategorisoivina ilmauksina ja toisaalta taas kyseessä oli pyrkimys implikoida jonkin asian tai ilmiön olemassaolosta yleisellä tasolla, josta lukijan oletettiin olevan

tietoinen. Kataforinen esimerkki 18 luo tarkenteen käytöllä kuvitteellisen yhteisen taustatiedon mustiin pukeutuvien ihmisten roolista, johon kirjoittaja itsekin identifioituu, ja josta hän olettaa lukijan olevan tietoinen.

Ehdotan analyysini pohjalta *se*-tarkenteen käytölle useita syitä: toisaalta sitä käytetään helpottamaan tarkenteen paikantamista ja tietyllä tavalla merkitsemään määräisyyttä. Kyse voi olla myös englannin kielen vahvasta vaikutuksesta etenkin nuorten ja nuorten aikuisten kohdalla ja sitä kautta halusta samaistua johonkin tiettyyn viiteryhmään. Toisaalta tarkennetta taas käytetään sosiolingvivistisistä syistä: kirjoittajan tarkoituksena on luoda yhteistä sosiaalista pohjaa ja kenties tuottaa yhteenkuuluvuuden ja samuuden tunnetta lukijassa sekä tekstuaalisin keinoin rakentaa eräänlaista me-henkeä. *Se*-tarkenteen käyttö vaikuttaisi tietyissä yhteyksissä implikoivan vastaanottajalle 'tiedät kyllä, mitä tarkoitan' -tyylisen viestin. Tavallaan tällainen oletamus ei mene täysin pieleen, sillä varmasti moni ihminen pystyy tunnistamaan esimerkiksi tilanteen, jossa kohtaa jonkin vieraan tai yllättävän ihmisen tai asian, jolloin tilanteeseen reagoimiseen menee *se muutama sekunti*. Kirjoittaja ikään kuin ottaa vapauden olettaa ja implikoida ilmiön olevan niin universaali ja yleisesti tunnettu, että siihen voi viitata definiittisellä *se*-tarkenteella. Tämän ymmärtäminen vaatii kuitenkin yhteistä kulttuuripiiriä, joten ilmaisun käyttäminen näyttäisi olevan sidoksissa yhteisöön sosiaalisena konstruktiona. Toisaalta taas kulttuuripiirin ulkopuoliselle kuulijalle tai lukijalle tarkenteen käyttö voisi sen sijaan toimia implisiittisenä vihjeenä kyseessä olevan ilmiön tai kategorian olemassaolosta.

Se-tarkenteen käyttöä voidaan tarkastella myös empatian ja vuorovaikutuksen näkökulmasta. Kuten Kalliokosken (1995) tutkimuksessa, myös aineiston tapauksissa näkökulma ohjaa kielellisten elementtien valintaa. Kalliokoski käyttääkin tästä nimitystä *empaattinen NP*. Demonstratiivin valinta on oleellinen intersubjektiivisuutta, empatiaa ja vuorovaikutuksellisuutta luodessa. Lyonsin (1977) mukaan olosuhteet, joiden mukaan demonstratiivien empaattinen käyttö määräytyy, on vaikea määrittää spesifisti. Epäilystäkään ei kuitenkaan ole siitä, etteikö puhujan rooli olisi tärkeä. Puhujan subjektiivinen osallistuminen sekä eräänlainen vetoomus jaettuun kokemukseen (*appeal to shared experience*) ovat oleellisia tekijöitä, kun hän valitsee demonstratiivin, joka indikoi läheisyyttä. Näiltä osin deiksis yhdistyy modaalisuuden kanssa. (Lyons 1977, 677.)

Suoranaisesta empatian tai myötätunnon osoittamista ei aineiston esimerkeissä ilmene, mutta jonkinlaisesta – Lyonsin (1977) termin – jaetusta kokemuksesta näyttäisi olevan kyse. Laury (2001) on käsitellyt aihetta samansuuntaisesti: hänen mukaansa vuorovaikutustilanteessa käytetään määräistä ja epämääräistä NP:tä ilmaisemaan tunnettuutta ja tuntemattomuutta. Muodollista kontrastia näiden välillä voidaan kuitenkin hyödyntää dynaamisesti tarkoituksena rakentaa referenssiä, muuttaa kontekstia sekä tehdä väitteitä sosiaalisesti jaetusta todellisuudesta. Lisäksi tarkoitus on luoda diskurssin sisäisiä referenttejä sekä rakentaa jo olemassa oleville referenteille

uudenlaisia identiteettejä. Tarkoitus on myös muodostaa kehikoita aktiivisesti sekä luoda niiden puitteissa rooleja ja uudelleenjärjestää puhetapahtuman osallistujarakenne. (Laury 2001, 401.) Tämän ohella joissain yhteyksissä puhujat saattavat käyttää definiittistä muotoa referenteistä, jotka eivät ole vastaanottajan tunnistettavissa. Vastavuoroisesti he voivat käyttää epämääräisiä muotoja referenteistä, jotka ovat jo tunnistettavissa. Tuolloin definiittisyyden dynaaminen käyttö sisältää ristiriidan tunnettuuden ja substantiivilausekemuodon välillä. (Laury 2001, 403.)

Näiden seikkojen pohjalta ehdotankin, että *se*-tarkenteen käyttöä voi perustella sosiosentrisyydellä ja halulla luoda yhteistä intersubjektiivista pohjaa.

Aihe on moninainen ja sitä tulee nähdäkseni lähestyä monesta eri perspektiivistä. Jatkotutkimuksissa voisi hyödyntää laajempaa aineistoa, joka voisi koostua puhutusta kielestä kirjoitetun sijaan. Vapaa ja spontaani puhetilanne avaisi varmasti laajemman ja hedelmällisemmän pohjan tutkimukselle. Tarkasteltavia seikkoja voisi olla esimerkiksi sosioekonomisen taustan ja aseman, sukupuolen tai iän vaikutus *se*-tarkenteen käyttöön. Yksi näkökulma voisi olla tutustua kielenkäyttäjien omiin käsityksiin *se*-tarkenteen roolista suomen kielessä, minkä kautta sen merkitys puheen tuottamisessa voisi saada tarkennuksen. Yhtä kaikki *se*-demonstratiivin ja muidenkin demonstratiivien tarkastelussa pidän keskeisenä niiden monipuolista käyttöalaa kieliopillisina elementteinä sekä vuorovaikutuksellisuuden ja intersubjektiivisuuden rakentajina.

Lähteet

Aineslähteet

- MO1: Huttunen, Emilia. [Mutsis on] *YSTÄVÄKIRJA -HAASTE*. Saatavilla: <https://mutsison.indiedays.com/ystavakirja-haaste/> [Viitattu 12.1.2022.]
- MO2: Huttunen, Emilia. [Mutsis on] *VIHDON VASTAUKSIA*. Saatavilla: <https://mutsison.indiedays.com/vihdoin-vastauksia-2/> [Viitattu 12.1.2022]
- MO3: Huttunen, Emilia. [Mutsis on] *9. RASKAUSVIIKKO*. Saatavilla: <https://mutsison.indiedays.com/9-raskausviikko/> [Viitattu 12.1.2022]
- MO4: Huttunen, Emilia. [Mutsis on] *YSTÄVÄKIRJA -HAASTE*. Saatavilla: <https://mutsison.indiedays.com/ystavakirja-haaste/> [Viitattu 12.1.2022.]
- MO5: Huttunen, Emilia. [Mutsis on] *TAAPERON AMBULANSSIKEIKKA*. Saatavilla: <https://mutsison.com/taaperon-ambulanssikeikka/> [Viitattu 12.1.2022]
- MO6: Huttunen, Emilia. [Mutsis on] *ÄRSYTTÄVÄT PIIRTEET*. [Viitattu 12.1.2022]
- MO7: Huttunen, Emilia. [Mutsis on] *MAAILMAN PARAS RIPSARI JA RIPSISEERUMI*. Saatavilla: <https://mutsison.indiedays.com/maailman-paras-ripsari-ja-ripsiseerumi/> [Viitattu 12.1.2022]
- MO8: Huttunen, Emilia. [Mutsis on] *LAIHDUTUS JA IMETYS – NÄIN ONNISTUT*. Saatavilla: <https://mutsison.indiedays.com/laihdutus-ja-imetys/> [Viitattu 12.1.2022]
- U1: Rossi, Aino. [Uino] 13.12.2018. *Be Tulum*. Saatavilla: <https://www.uino.fi/6134-be-tulum.html> [Viitattu 20.1.2022]
- U2: Rossi, Aino. [Uino] 18.12.2015. *Vuoden viimeinen trenssikeli*. Saatavilla: <https://www.uino.fi/3346-vuoden-viimeinen-trenssikeli.html> [Viitattu 20.1.2022]
- U3: Rossi, Aino. [Uino] 21.8.2015. *Pakkauskriisi, asukriisi ja kriisi*. Saatavilla: <https://www.uino.fi/3431-pakkauskriisi-asukriisi-ja-kriisi.html> [Viitattu 20.1.2022]
- U4: Rossi, Aino. [Uino] 11.6.2015. *KK – Ripset ja kynnet*. Saatavilla: <https://www.uino.fi/blog.htm?page=344> [Viitattu 20.1.2022]
- U5: Rossi, Aino. [Uino] 17.4.2019. *leather with leather*. Saatavilla: <https://www.uino.fi/6168-leather-with-leather.html> [Viitattu 20.1.2022]
- U6: Rossi, Aino. [Uino] 3.8.2018. *Uino.fi*. Saatavilla: <https://www.uino.fi/2875-uinofi.html> [Viitattu 20.1.2022]
- U7: Rossi, Aino. [Uino] 25.2.2019. *Seeing red*. Saatavilla: <https://www.uino.fi/6159-seeing-red.html> [Viitattu 20.1.2022]
- U8: Rossi, Aino. [Uino] 28.8.2018. *#UinonPolttarit*. Saatavilla: <https://www.uino.fi/2872-uinonpolttarit.html> [Viitattu 20.1.2022]
- U9: Rossi, Aino. [Uino] 9.7.2015. *THAILAND - DAY3 Loei*. Saatavilla: <https://www.uino.fi/3460-thailand--day3-loei.html> [Viitattu 20.1.2022]
- U10: Rossi, Aino. [Uino] 22.4.2019. *Camo takin metsästys*. Saatavilla: <https://www.uino.fi/2019-year-archyve.arch?page=9> [Viitattu 20.1.2022]

U11: Rossi, Aino. [Uino] 6.11.2018. *Aina mustissa*. Saatavilla: <https://www.uino.fi/2854-aina-mustissa.html> [viitattu 20.1.2022]

Muut lähteet

Alho, Irja – Kauppinen, Anneli 2008: *Käyttökielioppi*

Alasuutari, Pertti 2015: *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere. Vastapaino.

Chafe, Wallace 1976: Givenness, contrastiveness, definiteness, subjects, topics and point of view. *Subject and topic*, s. 25–55. Toim. Charles N. Li. New York. Academic Press.

Clark, Herbert – Clark, Eve V. 1977: *Psychology and language*. USA. Harcourt Brace Jovanovich.

Etelämäki, Marja 2006: *Toiminta ja tarkoite. Tutkimus suomen pronominista* tämä. Helsinki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Etelämäki, Marja 1998: Kieleen eletty tila. *Virittäjä* 102.2.

Grönfors, Matti – Vilkka, Hanna 2011: *Laadullisen tutkimuksen kenttätömenetelmät*. Hämeenlinna. SoFia-Sosiologi-Filosofiapu.

Halliday, M.A.K. – Hasan, Ruqaiya 1976: *Cohesion in English*. London. Longman.

Hanks, William 1990: *Referential practice. Language and lived space among the Maya*. Chicago. The University of Chicago Press.

Herlin, Ilona – Laukkanen, Emmi – Mäkinen, Maria – Salminen, Jutta – Visapää, Laura 2001: *Kieli ja empatia*. Helsinki. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, 2011.

Juuti, Pauli – Puusa, Anu 2020: *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Helsinki. Gaudeamus.

Juvonen, Päivi 2000: *Grammaticalizing the definite article: A study of definite adnominal determiners in a genre of spoken Finnish*. Stockholm: Stockholm University, Department of Linguistics.

Kalliokoski, Jyrki 1995: *Teksti ja ideologia: kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä*. Helsinki. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

Kinnunen, Katariina 2006: *Demonstratiivien käyttö radiopuhekielessä*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

- Koskela, Lasse 2011: Tuleeko suomeen artikkeli? [Blogikirjoitus.] Viitattu 23.2.2021. Saatavilla: https://www.kotus.fi/nyt/kotus-blogi/blogiarkisto/lasse_koskela/tuleeko_suomeen_artikkeli.8417.blog.
- Larjavaara, Matti 2007: *Pragmasemantiikka*. Helsinki. SKS.
- Larjavaara, Matti 2001: *Määräinen artikkeli – suomessa?* [Artikkeli.] Viitattu 1.2.2022. Saatavilla: <https://www.kielikello.fi/-/maarainen-artikkeli-suomessa->
- Larjavaara, Matti 1990: *Suomen deiksis*. Suomi. 156. Helsinki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Larjavaara, Matti 1985: Suomen demonstratiivisysteemin rakenne. *Sananjalka* vol 27.
- Laury, Ritva 2021: Definitely indefinite. Negotiating intersubjective common ground in everyday interaction in Finnish. – *Intersubjectivity in Action: Studies in language and social interaction*, s. 41–58. Toim. Jan Lindström, Ritva Laury, Anssi Peräkylä ja Marja-Leena Sorjonen. Amsterdam. John Benjamins Publishing Company.
- Laury, Ritva 2001: Definiteness and reflexivity. Indexing socially shared experience. *Pragmatics* Vol. 11:4, s. 401–420.
- Laury, Ritva 1997: *Demonstratives in interaction: The emergence of a definite article in Finnish*. Studies in discourse and grammar. 7. Amsterdam. John Benjamins Publishing Company.
- Laury, Ritva 1996: *Sen kategoriasta – onko suomessa jo artikkeli?* *Virittäjä* 100.2.
- Luodonpää-Manni, Milla – Ojutkangas, Krista 2020: Laadullinen aineistopohjainen kielentutkimus. – *Kielentutkimuksen menetelmiä I–V*, s. 412–438. Toim. Milla Luodonpää-Manni, Markus Hamunen, Reetta Konstenius, Matti Miestamo, Urpo Nikanne, Kaius Sinnemäki. Helsinki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Priiki, Katri 2017: *Hän, se, tää vai toi?* Vuorovaikutussosiolinguvistinen tutkimus henkilöviittauksista Kaakkois-Satakunnan nykypuhekielessä. Turku. Turun yliopisto.
- Rautala, Helena 1987: *Määräisyys artikkelittomassa ja artikkelikielessä: tunnettuus suomessa ja englannissa*. Pro gradu -tutkielma. Turku. Turun yliopisto.
- Rossi, Aino 2019: Valo pimeään. [Blogikirjoitus.] Viitattu 23.2.2021. Saatavilla: <https://www.uino.fi/6194-valo-pimean.html>
- Schegloff, Emanuel 1996: Some practices for referring to persons in talk-in-interaction: A partial sketch of a systematics. *Studies in anaphora* s. 437–548. Toim. Barbara Fox. Amsterdam. John Benjamins Publishing Company.

Seppälä, Piia 2006: Idiomaattisten ilmausten merkityksillä leikittely Alivaltiosihteerin "loppuheitoissa". *Sananjalka* vol 48.

Taipale, Essi 2014: Juttu- ja homma-substantiivien käyttö laajentuneessa merkityksessä Helsingin Sanomissa. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

Tieteen termipankki 2021. Viitattu 2.3.2021. Saatavilla: <https://tieteentermipankki.fi>

Vilkuna, Maria 1992: *Referenssi ja määräisyys suomenkielisten tekstien tulkinnassa*. Helsinki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkko-versio, viitattu 3.1.2021. Saatavilla: <http://scripta.kotus.fi/visk>.